

**MANİSA-DEMİRÇİ'DE GÖRÜLEN ALEVÎ-BEKTAŞÎ-RIFÂ'Î MEŞREPLİ BİR TARİKAT :
MA'RİFİLİK**

Atabey KILIÇ*

ÖZET

19. yüzyıl ile 20. yüzyıl arasında yaklaşık bir asırlık gelenek olan Ma'rifilik, âsitânesi Kartal'da bulunan Alevî-Bektâşî-Rifâ'î meşrepli bir tarikattır. Tarikatın izlerine Ege bölgesinde, bilhassa Manisa-Demirci'de de rastlanmaktadır. Günümüzde geçerliliğini kaybetmiş olan bu geleneğin izlerini ancak tarikat dervişlerinin verdikleri eserlerden takip edebilmekteyiz. Ege Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde tarikatla alakalı mecmua türünde pek çok eser muhafaza edilmektedir. Bu çalışma çerçevesinde bu mecmualardan hareketle tarikatın erkânı ve kisvesi hakkında bilgi verilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ma'rifilik, tarikat, Manisa-Demirci, kisve, gelenek, mecmua

**MA'RİFİLİK IS A TARIQA WHICH SHOWS ALEVÎ-BEKTAŞÎ-RIFÂ'Î
CHARACTERISTICS IN MANİSA-DEMİRÇİ**

ABSTRACT

Ma'rifilik is a tariqa, which was alive between 19-20th centuries, shows Alevî-Bektâşî-Rifâ'î characteristics and it's âsitâne takes place in Kartal. Today we can see it's tradition in Ege Region especially in Manisa-Demirci. There are many mecmuas in Ege University Centural Library about this tariqa. In this paper we aim to give informatin about this tariqa's tradition, rules and apparel.

Key words: Ma'rifilik, tariqa, Manisa-Demirci, apparel, tradition, mecmua

Türk ve İslâm dünyasında asırlardır önemli bir rol üstlenmiş bulunan tarikatların, çeşitli sebeplerden dolayı bugüne kadar tam bir sayısı çıkartılabilmiş değildir. İslâm dininin yayılmış olduğu geniş coğrafi alan ve tarikatların bulunduğu bölgelerde dallanıp budaklanmaları, yeni inanç sistemleriyle kolaylıkla içli dışlı oluşları göz önüne alındığında, tarikatların sayısının tespitinin ne derece zor olduğu az çok tahmin edilebilecektir. Yine de şimdiye kadar yapılmış olan birkaç tahmine göre, bilinen tarikatlar ile bunların kol ve şubelerinin sayısının yaklaşık 400 civarında olduğu iddia edilmektedir.¹

Tarikatların halkla bire bir yüzleşmesini sağlayan tekke, tasavvuf düşüncesinin işlendiği, olgunlaştırıldığı ve yine halka sunulduğu bir müessese olarak karşımıza çıkmaktadır. İslâm coğrafyasında buk'a, duveyre, ribât, zâviye, hânkâh, dergâh, âsitâne gibi isimlerin verildiğini bildiğimiz tekkelere Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde ise daha çok zâviye, hânkâh, dergâh ve âsitâne denmiştir. Bunların yanısıra kalenderhâne, mevlevihâne gibi tarikata göre adlandırmalar da söz konusu olmuştur. Bir tarikatın bütün tekkelerinin bağlı bulunduğu ve tarikatın en üst makamındaki şeyhinin kaldığı tekkeye "âsitâne", "hânkâh" veya "pîr evi" denir. Âsitâneye bağlı olan alt birime tekke, tekkelerin küçüğüne de "zâviye"² denilmektedir. İslâm medeniyetinde câmi,

* Prof. Dr., Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

¹ Bkz. "Tarikat", *İA*, c. 12/I, İstanbul 1979, s. 4-17. Ayrıca bkz. Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 1997, s. 450-467.

² Zâviye özellikle 15. yy.'ın sonlarından itibaren sırf şehir, kasaba ve köylerdeki küçük tekkelerle, geçit, derbent ve yol üzerinde bulunan misâfirhâneler için kullanılmıştır. Daha geniş bilgi için bkz. "Zâviye", A.Y.Ocak-S. Fârûkî, *İA*, c. 13, İstanbul 1986, s. 468-476.

medrese, kervansaray gibi binaların taştan yapılmış olmasına rağmen tekkelerin³ çoğunlukla ahşap malzeme kullanılarak basit bir mimari tarzla inşa edildikleri görülmektedir. Osmanlılar devrinde de tekkelerin genellikle ahşap bir mimarî yapıya sahip oldukları ve bir veya iki katlı olarak inşa edildikleri bilinmektedir. Sâdece geniş bir odadan müteşekkil tekkeler olabildiği gibi Bektaşî ve özellikle Mevlevî zâviyelerinde olduğu gibi geniş bir alanda kurulmuş, çeşitli bölümlerden oluşan tekkeler de mevcuttu.

Bilindiği gibi Cumhuriyet döneminde 30 Kasım 1341 (1925) tarihinde alınan bir kararla tamamen kapatılmış olan tarikatlar, tekke ve zâviyeler, zamanla işlevlerini yerine getiremez olmuş, artık miskinlerin, işsiz güçsüz takımının barındığı yerler hâline gelmişti.

Hakkında kaynaklarda yakın zamana kadar herhangi bir bilgi bulunmayan, hatta tasavvuf ve tarikatlar hakkında yazılmış olan ilmî eserlerde adından bile bahsedilmeyen Ma'rifi tarikatı hakkındaki ilk bilgiler, tarafımızdan sunulan iki tebliğ ile ilim âleminin dikkatlerine sunulmuştu.⁴ Ma'riflik, Ege bölgesinin özellikle Manisa, İzmir ve Aydın illerinde yakın zamana kadar varlığını takip edebildiğimiz, esâsen Rifâ'î⁵ tarikatına bağlı, dolayısıyla Alevî-Bektaşî itikadından da fazlasıyla etkilenmiş bulunan, aynı zamanda bünyesinde ahî-fütüvvet teşkilâtı izleri taşıyan bir tasavvufi müessese özelliği arz etmektedir.

Yakın zamana kadar elimizde bulunan yazma kaynaklardan hareketle, Demirci merkezli diye tavsif ettiğimiz tarikatın âsitânesinin aslında İstanbul Kartal'da bulunduğunu öğreniyoruz. Baha Tanman'a ait bilgileri fikir vermesi açısından bir kısım teferruatı da atlamak suretiyle veriyoruz: "*Kartal'daki Maarifi Tekkesi, Kartal ilçesinde Çavuşoğlu mahallesinde Ankara caddesi üzerinde yer almaktadır. Tekke Rifâ'îliğin Maarifi kolunu kuran Şeyh Seyyid Mehmed Maarifi (öl. 1824) tarafından tesis edilmiştir. Günümüzde kısmen mevcut olan tekkenin 1234/1818'de inşa ettirildiğine dair bazı kayıtlar bulunduğu gibi tevhidhane binasının mimarî özellikleri de bu tarihlere ait olduğunu destekler niteliktedir. Diğer taraftan Şeyh Mehmed Maarifi'nin 1785*

³ Tekkeler hakkında daha geniş bilgi için bkz. Mustafa Kara, "*Tekkeler ve Zaviyeler*", İstanbul 1977; İrfan Gündüz, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*, İstanbul 1984; A. Y. Ocak ve S. Farukî, "Zâviye", *İA*, c. 13, s. 468-476; Ömer Lütfi Barkan, "Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *Vakıflar Dergisi*, Ankara 1942, II, s. 293-338.

⁴ Bkz. Atabey Kılıç; "Ma'rifi Tarikatı ve Kuşadası Şeyhi Ferdî Baba'nın Aruzla Yazılmış Bazı Şiirleri", *Geçmişten Günümüze Kuşadası Sempozyumu*, 23-26 Şubat 2000, Kuşadası/AYDIN; aynı yazar, "Ege Bölgesine Âit Alevî-Bektaşî Esaslı Bilinmeyen Bir Mahallî Tarikat: Ma'riflik", Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi, 23-28 Ekim 2000 Ürgüp/NEVŞEHİR; aynı yazar, "Ma'rifi Tarikatı Şeyhi Ferdî Baba ve Aruzla Yazılmış Şiirleri", *İlmî Araştırmalar Dergisi*, sayı: 12, İstanbul 2001, s.121-134; aynı yazar "Ege Bölgesine Âit Alevî-Bektaşî-Rifâ'î Esaslı Bilinmeyen Bir Mahallî Tarikat: Ma'riflik", *Bilimname*, sayı: 1, 2003/1, s. 197-205.

⁵ "Anadolu'nun ilk tarikatı" olarak nitelendirilen Rifai tarikatı, XII. yüzyılın ortalarında Seyyid Ahmedü'r-Rifâ'î tarafından kuruldu. Rifâ'îlik bid'at ve hurafelere yer vermeyen, riyakârlıktan uzak bir ibadet, Allah dışındaki varlıklara bağlanmayan bir yürek, bayağı zevklere tutsak düşmeyen bir nefis temeline dayanır. Ahmedü'r-Rifâ'î'nin dedeleri, 7'nci imam Hz. Mûsâ Kâzım'a kadar uzanıyor. Ayrıca Kâdirî tarikatının kurucusu Abdülkâdir-i Geylânî'nin Ahmedü'r-Rifâ'î'nin dayısı olduğu biliniyor. Kâdirîlik ve Rifâ'îlik tarikatlarının ilişkileri çok içiçe olduğu için birbirinin kolları gibi değerlendiriliyor. Selçuklular döneminde ve sonrasında Kâdirîlik ve Rifâ'îlik Anadolu'da en yaygın tarikatlardı. Anadolu'da Rifâ'îliğin önemli merkezleri arasında Çorum'daki Mustafa Çorumî'nin dergâhı, Erzurum'daki Mevlüt Efendi'nin dergâhı ve Manisa'daki Antakî kolu yer alıyor. Urfa da Rifâ'îler için Basra'dan sonra ikinci merkez olarak adlandırılıyor. Özellikle Anadolu'da hâlâ yaygın olan Rifâ'îlik tarikatına mensup kişilerin sayılarının dünyada 150 bin, Türkiye'de 45 bin olduğu tahmin ediliyor. Rifâ'îliğin *Ma'rifi* kolu, ABD hükümetince özerk tarikat olarak tanındı. Amerikalı Müslümanların ilgi gösterdiği ekolün başında Şerif Baba var. Avrupa'da ise özellikle İngiltere'de yaygın olan tarikatın Piri Muhammet Şekur. Rifâ'îlik'in Sayyadiyye, Ma'riflik, Kavyaliyye, Niriyye, İzziyye, Fenariyye, Burhaniyye, Fazliyye, Cündeliyye, Cemiliyye, Diriniyye, Ataiyye, Sebsebiyye, İmadiyye ve Kantaniyye gibi bir çok kolu bulunuyor." Özlem Yılmaz-Ulaş Yıldız, <http://arsiv.sabah.com.tr/2005/10/08/gnd113.html>

civarında Mısır'dan İstanbul'a geldiğini ve tekkesini kurduğu rivayet edilmektedir. Birçok tarikat yapısının tarihçesinde görüldüğü gibi, burada da şeyh efendinin, başlangıçta yaşadığı evi tekke gibi kullandığı, daha sonra aynı yere tam teşekküllü bir tarikat tesisi inşa ettirdiği tahmin edilebilir. Nitekim 1808'de tahta geçen II. Mahmud'un Şeyh Mehmed Maarifi'yi ve tekkesine yakınlık gösterdiği, zaman zaman yardımlarda bulunduğu bilinmektedir. Rıfâ'îliğin piri Seyyid Ahmed Rıfâî'nin neslinden geldiği rivayet edilen ve "Fethü'l-Maarif" lakabı ile tanınan Şeyh Mehmed Maarifi'nin bazı tasavvufi şiipleri tespit edilmiştir. Yapmış olduğu ictihatlarla Rıfâîliğin Maarifi kolunu kurmuş, hayatının sonuna kadar bu yeni kolun âsitanesi ve pir makamı olan tekkesinde irşat faaliyetinde bulunmuş ve tekkenin türbesine gömülmüştür. ... Esasen İstanbul'da pek yaygın olmayan, Kartal'daki âsitane dışında Kasımpaşa'daki iki zaviyede faaliyet gösteren Maarifi kolunun, Vak'a-i Hayriye'den (1826) sonra lağvedilen, tekkeleri kapatılan ya da yıktırılan ve sıkı bir takibata maruz kalan Bektaşîlerden bir kısmının Rıfâî kisvesine bürünmesi sonucunda ortaya çıktığı bile ileri sürülmüştür. Ancak tekkenin Vak'a-i Hayriye'den önce tesis edilmiş olması bu iddiayı geçersiz kılmaktadır. ... Şeyh Mehmed Maarifi'den sonra tekkenin meşihatı oğlu Şeyh Seyyid Ali Sabit Efendi'ye (öl. 1863) intikal etmiştir. Sabit Efendi'nin Kasımpaşa'da, günümüzde Kulaksız Mahallesi'ne katılmış bulunan İbadullah Mahallesi'nin sınırları içinde, Kartal'daki âsitaneyle bağlı bir Maarifi zaviyesi tesis ettiği ve bu zaviyenin postuna oğlu Şeyh Seyyid Mehmed Efendi'yi (öl. 1892) oturttuğu anlaşılmaktadır. "Maarifi-i Sâni olarak anılan Şeyh Mehmed Efendi babasının vefatı üzerine Kartal'daki âsitaneinin meşihatını üstlenmiş, Kasımpaşa'daki zaviyenin meşihatını da oğlu Şeyh Seyyid Hüseyin Tâhâ Efendi'ye bırakmıştır. Kartal'daki âsitaneinin son şeyhi ise Maarifi-i Sâni'nin diğer oğlu olan Şeyh Seyyid Hasan Tâsîn Efendi'dir (öl. 1927). ... Kasımpaşa'daki diğer Maarifi zaviyesi ise Şeyh Mehmet Maarifi'nin halifelerinden Şeyh Ali Kuzu (öl. 1815) tarafından Çürüklük semtinde tesis edilmiştir. Kuruluşunda mimari programının geniş tutulduğu ve tevhidhane, türbe, harem, selamlık, derviş hücreleri, mutfak vb. bölümlerden oluştuğu bilinen Maarifi Tekkesi'nin binaları 1894 depreminde hasar görmüş, bu tarihten hemen sonra onarım geçirmiştir. Tekkelerin kapatılmasından (1925) sonra, son şeyhin ailesi tarafından mesken olarak kullanılmaya devam eden harem dairesi dışında kalan bölümler kaderine terk edilerek harap olmaya yüz tutmuş, 1940'tan sonra tevhidhane ve türbeden başka diğer bölümler tarihe karışmıştır. Bâninin torunlarından olan Mehmed Maarifi Yalvaçtorunları 1964 civarında tevhidhane ile türbeyi tamir ettirmiş, çevre sakinlerinin yardımları ile 1976'da tekrar onarılan tevhidhane bu tarihten itibaren cami olarak kullanılmaya başlamış, son olarak da 1980'de türbe onarım geçirmiş, ayrıca tevhidhaneye son cemaat yeri, minare ve şadırvan eklenmiştir. Eski İstanbul'un uzak banliyölerinden Kartal'ın güney sınırında, Kartal-Pendik yolu üzerinde, meskûn alanların uzağında inşa edilen ve yakın zamana kadar çevresi bostanlarla kaplı olan Maarifi Tekkesi günümüzde oldukça yoğun bir yerleşme bölgesi ile kuşatılmış bulunmaktadır. Tekkenin yerinde, daha önce, Orhan Gazi döneminin savaşçı dervişlerinden, bu semte adını vermiş olan Kartal Baba'nın makamının bulunduğu rivayet edilir. Tevhidhane arsının batısında, Ankara Caddesi üzerinde yer almakta, bunun kuzeyinde türbe ile küçük hazire bulunmakta, ortadan kalkmış olan diğer bölümlerin ise konumları tespit edilememektedir.

Dikdörtgen bir alanı (10,30x8,80 m) kaplayan, iki katlı tevhidhanenin duvarları moloz taş ve tuğla ile örülmüş, üzeri kırma çatı ile örtülmüştür. Aslında alaturka kiremitlerle kaplı olduğu tahmin edilebilen çatı günümüzde çinko levhalarla kaplanmıştır. Yapı, aynı zamanda ardiye olarak kullanılan bir bodrumun üzerine oturur. Tevhidhanenin planı, duvarların sınırladığı dikdörtgenin içine yerleştirilmiş 6,30 m çapında bir daireden meydana gelmektedir. Ayinlere tahsis edilmiş olan bu yuvarlak planlı kesim, mihrap cümle kapısı eksenine üzerine ve mihraba teğet olarak yerleştirilmiştir. Çatı altında gizlenen, bağdadi sıvalı bir kubbe, iki kat yüksekliğinde bu bölümü taçlandırmakta, dikdörtgen ile dairenin arasında kalan ve ayin mekânını üç yönden (batı, doğu,

kuzey) kuşatan iki katlı mahfillerin sınırında, eşit aralıklarla on ikişer adet ahşap sütun sıralanmaktadır. Her iki katta da ikisi mihrap duvarına gömülmüş bulunan bu sütunlar daire kesitli olup Dor nizamında başlıklarla donatılmıştır. Erkeklere mahsus zemin kat mahfilinin sınırında, sütunların arasında yer alan korkuluklar ile kadınlara ayrılan fevkani mahfilde, aynı şekilde sütunların arasına yerleştirilen kafesler ortadan kalkmıştır. Zemin katta, kuzey duvarının ekseninde sepet kulpu biçiminde bir kemere sahip olan giriş, güney duvarının ekseninde yuvarlak kemerli ve yarım daire planlı mihrap yer alır. Bu katta güney ve kuzey duvarlarında ikişer, batı ve doğu duvarlarında üçer, üst katta ise her duvarda ikişer pencere açılmış, bütün bu açıklıklar sepet kulpu biçiminde kemerlerle taçlandırılmıştır. Kadınlara ait fevkani mahfilin, doğu cephesine açılan bağımsız bir girişi bulunmaktadır.

Dış görünümü ile tek katlı bir meskeni andıran türbe kâgir duvarlı ve çatılı, basit bir yapıdır. Dikdörtgen planlı (7,60x6 m) esas türbe mekânının kuzeyinde yine dikdörtgen planlı (2,75x1,60 m) bir giriş bölümü yer alır. Küçük bir mihrapla donatılmış ve sepet kulpu biçiminde kemerleri olan toplam sekiz adet pencere ile aydınlatılmış bulunan türbede tekkenin dört postnişini, ayrıca ikinci postnişin Şeyh A. Sabit Efendi'nin eşi Enise Hanım (ö. 1834), kızı Şerife Hadiye Hanım ve oğlu Şeyh Seyyid Ahmed-i Sayyâd (ö. 1856) gömülüdür. Türbenin hemen yanındaki küçük hazirede tekkenin bazı mensuplarına ait kabirler vardır.

Tekkenin, ortadan kalkmış olan bölümlerinin, konumları gibi mimari özellikleri de tespit edilememekte, ancak padişahlardan, tekkenin zengin mensuplarından ve Evkaf Nezareti'nden gelen yardımlar sayesinde mutfağın bir imaret ölçeğinde faaliyet gösterdiği şeyh dairesinin, büyük taş merdivenli geniş kapısı üzerinde "Âsitane-i Maarifiyye" yazılı bir kitabenin bulunduğu bilinmektedir.

Ampir üslubunun özelliklerini yansıtan tevhidhane ve türbe binalarında herhangi bir süslemeye rastlanmaz. Maarifî Tekkesi'nin mimari açıdan en ilginç yönü tevhidhanede ayin alanının yuvarlak planlı olarak tasarlanması ve on iki adet sütunla kuşatılmasıdır. On İki İmam'a bağlanan aynı sembolik düzenleme Rıfâî tarikatının on iki terkli (dilimli) tacında görüldüğü gibi, Bektaşîliğe ilişkin hemen her türlü tarikat eşyasında, ayrıca Merdivenköy'deki Şahkulu Sultan Tekkesi'nde meydana gelmiş tasarımda da karşımıza çıkar.⁶ Tanman'ın madde sonunda verdiği kaynakçadaki eserlerden Osmânzâde Hüseyin Vassâf'ın Sefîne-i Evliyâ adlı eserinde tarikatın Kulaksız ve Kartal'da iki tekkesinin bulunduğu bildirilmektedir. Buna göre "1343 sene-i hicriyyesinde (1924-25) İstanbul ve bilâd-ı selâsedde mevcûd tekâyâ ve zevâyâdan tarikat-ı aliyye-i Rufâiyyeye mensup Kulaksız'daki Ma'rûfî Tekkesinin yevm-i mahsûsu Pazartesi gecesidir, şeyhi ise Şeyh Tâhâ Efendi'dir.⁷ Kartal'daki Ma'rûfî Tekkesinin ise yevm-i mahsûsu Cuma gecesi, şeyhi de Şeyh Yâsîn Efendi'dir."⁸ Diğer esere ise bütün gayretlerimize rağmen ulaşma fırsatı bulamadık. Kullandığımız bu iki kaynaktan da anlaşılacağı üzere adı geçen tarikatın daha adı konusunda bile bir ittifak bulunmamaktadır. Baha Tanman, tarikat adını *Maarifî* şeklinde verirken, Vassâf, *Ma'rûfî*yi kullanmaktadır. Amacımız, zâten hakkında yeterli bilgi bulunmayan, bilgi veren tek kaynağın da bu konuda çok önemli boşluk bulunduğunu, yeni araştırmalara ihtiyaç

⁶ M. Baha Tanman, "Maarifi Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 232-233. Aynı yazı için bkz.: M. Baha Tanman, "Mârifî Tekkesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 28. Cilt, Ankara 2003, s.62-63.

⁷ Osmânzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. 5, Kitabevi, İstanbul 2006, s. 305.

⁸ a.g.e., s. 306.

⁹ N. Tarkan, *Kartal'da Kurulmuş Bir Tarikat: Ma'rifiye*, İstanbul 1964.

duyulduğunu bildirdiği tarikat hakkında elimizdeki kaynaklardan hareketle bazı yeni malumâtı bilim âleminin istifadesine sunmaktır.

Tarikatın Kartal'da bulunduğu söylenen tekkesi/âsitânesinin bazı fotoğraflarını aşağıya alıyoruz:





Bugün câmi olarak kullanılan tekkenin fotoğraflarından anlaşıldığı kadarıyla haziresinde ondan fazla kabir bulunmaktadır. Elimizde bulunan bu kabirlere ait fotoğraflardan birkaçını ekte sunuyoruz ¹⁰ :

¹⁰ Fotoğrafları çekip istifademize sunan değerli bilim âşığı ve hizmetkârı İsmail Çılsaldı Beyefendi’ye şükranlarımızı arz ederiz. Daha sonra yapacağımız bir çalışma ile hazirede bulunan kabirlerin kitabeleri ve türbede bulunan tablolar hakkında detaylı bilgi vermeye çalışacağız.



Yā Hū

Ey felek n'itdim saña hāk ile yeksān eylediñ
 Ben ġarībi ġurbet elde zār giryān eylediñ
 Āteş-i ħasret ile ġurbetde ser-gerdān eyleyip
 Derdile āh etdirip ħālimi perişān eylediñ
 Ħasret-i nār ile yandı pederimiz bī-çāre āh
 Vālidemi āħır benim derdimle sūzān eylediñ
 Üçünci ordu-yı hümāyūn mīr-alayı
 Şālih bin Muħammed (...) rūħlarıyüçün

Fātiħa

1303 19 Kānūn-ı şānī (19 Ocak 1885-86)







Ma’rifi tarikatına dâir bizim elimizde bulunan bilgiler şimdilik, bu tarikatın terekelerinden olup derleme faaliyetleri çerçevesinde özellikle Manisa ili Demirci ilçesinden Hulusi Emetli’nin başışlamış olduğu el yazması eserler arasında olan ve bugün Ege Üniversitesi Merkez Kütüphanesi’nde bulunan yazmalardan elde ettiklerimizle sınırlıdır. Katalogunu hazırlamış olduğumuz adı geçen yazmalardan yaklaşık olarak 25’i, özellikle bu tarikatın âdâb, erkân ve usûlünden bahseder niteliktedir.¹¹ Kalanların büyük bir kısmı ise çeşitli vesilelerle Ma’rifi tarikatına dâir bir alâkaya sahiptir. Biz bu çalışma çerçevesinde bunlar arasında, özellikle içerisinde hem tarikat bilgileri hem de tarikatın önde gelenlerine ait şiirlerin bulunduğu, *Ma’rifi Tarikatı Mecmuası* diye adlandırabileceğimiz, ilgili katalogda da 36 numara ile kayıtlı mecmuayı esas almayı uygun bulduk.¹² Bu mecmuayı çok kısa bir şekilde sadece maddî özellikleri bakımından şu şekilde tavsif etmek mümkündür:

Krem renginde kalın kağıtla kaplanmış, sırtına koyu mavi kot kumaş geçirilmiş, şirazeli, kalın mukavva cilt, 168x118 mm; az âharlı, orta kalınlıkta, enine su yolu filigranlı, krem renginde, muhtelif kağıt, 165x112 mm; harekeli, kalın nesih yazı, metin siyah önemli ibareler kırmızı ve yer yer pembe mürekkeple, muhtelif satırlı (en az 12, en fazla 16), 121 varak.

Mecmuanın içinde sadece Ma’rifi tarikatına ait âdâb, erkân ve kisve ile ilgili bilgiler ve şiirler bulunmaktadır. Bu mecmuadan ve hâlen Üniversite kütüphanesinde muhafaza edilmekte olan mecmualarla diğer bazı eserlerin çeşitli yerlerinde bulunan kayıtlardan öğrendiğimiz kadarıyla tarikatın kurucusu Şeyh Seyyid Muhammed Fethü’l-Ma’arif’tir. Hayatı hakkında

¹¹ Bu konuda daha geniş bilgi için “Ege Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Yazmaları Alfabetik Katalogu I (Türkçe-Arapça-Farsça)” Kayseri 2001, adlı çalışmamıza bakılabilir.

¹² a.g.e., s. 52-57. Ayrıca bkz. Meliha Gül, *Kisve-i Ma’rifi Seyyid Muhammed b. Sâbit Ali*, (Bitirme tezi), Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İzmir 1999.

kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmayan bu zâtn H. 1270/M. 1853-54¹³ yılında vefat ettiğini, tarikatın Kuşadası Dergâhı Şeyhi Ferdî'nin yazmış olduğu nazım şekli mütekerrir müseddes olan sekiz kıt'alık tarih manzûmesinin

*Muhammed Mehdi'niñ remzin okuyup düşse han Şābit
Şafālar bahş iderdi 'āşıkān[in]ja da can Şābit
Dü-şad heftādına¹⁴ tārīh luḡfında nihan Şābit
Ne gelür ne gider Ferdī cihāna an-be-an Şābit
Fenāsın eyledi tebdil beḡā mülkine dil-dārım¹⁵
'Azīzim mürşidim şāhım benim devletli hünkārım*

şeklindeki son kıt'asında bulunan ifadelerden anlamak mümkündür.

Belgelerden öğrendiğimiz kadarıyla Şeyh Seyyid Muhammed Fethü'l-Me'ārif'in oğlu, Şeyh Seyyid 'Alī Şābit bin Fethü'l-Me'ārif'tir. Torunu ise yine mecmuadaki şiirlerden öğrendiğimize göre Şeyh Seyyid Muhammed Ma'rifi-i Şānī'dir.

Tarikatın Demirci'deki dergâhının iki kez bina edildiğini, adı geçen katalogda 36 numara ile kayıtlı bulunan Ma'rifi Tarikati Mecmuasındaki "Timurcu Dergâhı Bānisi Eş-Şeyh Es-seyyid Muştāfā Luḡfī ḡazretleri" ile "Ḥulefā-yı Ma'rifiden Timurcu Ma'rifi Dergâhı Bāniye-i şānisi Eş-Şeyh Es-seyyid Aḡmed 'Aşḡī ḡazretleri" ibarelerinden anlamak mümkündür.¹⁶ Buna göre Demirci Ma'rifi Dergâhı'nın ilk bānisi yani, yaptıranı Muştāfā Luḡfī Efendi, ikinci kez yaptıranı ise Aḡmed 'Aşḡī Efendi'dir.¹⁷

Yukarıda çeşitli vesilelerle bahsettiğimiz mecmuanın içerisinde tarikatın önde gelenlerine âit çeşitli şiirler de bulunmaktadır. Büyük bir kısmı hece ölçüsü ile yazılmış olan bu şiirlerden bazılarında aruz vezninin kullanıldığını da görmekteyiz. Yazmanın 50b-71b varakları arasında "Seyyid Muhammed Fethü'l-Me'ārif'in, 74b-84a varakları arasında "Şeyh Seyyid Şābit 'Alī ibni Fethü'l-Me'ārif'in, 84b-86a varakları arasında "Şeyh Seyyid Muhammed Ma'rifi-i Şānī'nin, 90b-92b varakları arasında "Timurcu Ma'rifi Dergâhı Bānisi Eş-şeyh Es-seyyid Muştāfā Luḡfī'nin, 94b-96b varakları arasında "Şeyh Es-Seyyid Aḡmed 'Aşḡī'nin, 99b-100b varakları arasında "Şeyh Es-Seyyid Ḥasan Ṭāsīn Efendi'nin, 106b-117a varakları arasında ise "Kuşaḡası Dergâhı Post-nişini Ferdī Baba Efendi'nin ilāhî ve nefesleri bulunmaktadır.¹⁸

Mecmuadaki kayıtlardan öğrendiğimize göre Ma'rifi Tarikatı'nın Demirci hāricindeki tek dergâhı, Kuşadası'ndadır. Bu gün bu dergâh aḡaḡıya alacağımız fotoḡraflardan da anlaşılacağı

¹³ Tanman, bu zâtn ölüm tarihini 1824 olarak vermektedir. Yazar bu hususta kaynağını zikretmediği için bizim şimdilik bir yorum yapmamız da sözkonusu değildir. Bkz. M. Baha Tanman, "Maarifi Tekkesi", s. 232.

¹⁴ dü-şad=200, heftad=70 olduğuna göre bu mısra'da verilen ölüm tarihi (1)270/1853-54 yılına karşılık gelmektedir. Tanman'ın verdiği 1824 vefat tarihi hakkında şimdilik, kaynak verilmediği için yorum yapabilecek durumda değiliz. Bkz. Baha Tanman, "Maarifi Tekkesi", s. 232.

¹⁵ *Mecmua*, vr. 117b.

¹⁶ Kılıç, *Ege Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Yazmaları Alfabetik Kataloḡu I*, s. 52-57.

¹⁷ Kılıç, "Ege Bölgesine Âit Alevî-Bektaşî-Rifâ'î Esaslı Bilinmeyen Bir Mahallî Tarikat: Ma'rifilik", s. 198-199.

¹⁸ Ferdî Baba hakkında daha geniş bilgi için bkz. Atabey Kılıç, "Ma'rifi Tarikatı Şeyhi Ferdî Baba ve Aruzla Yazılmış Şiirleri", İlmî Araştırmalar, Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri, S. 12, İstanbul 2001, s. 121-134.; Atabey Kılıç, "Ma'rifi Tarikatı ve Kuşadası Dergâhı Halifesi Ferdî Baba'nın Aruzla Yazılmış Bazı Şiirleri", (Geçmişten Geleceğe Kuşadası Sempozyumu 23-26 Şubat 2000, Kuşadası/AYDIN) s. 10-15.; ayrıca bkz. Atabey Kılıç, *Eski Türk Edebiyatı Üzerine Yazılar*, Kayseri 2001, s. 87-110, 225-242, 243-254. (Manisa-Demirci Belediyesi'nin destekleyeceği bir proje çerçevesinde, adı geçen bu mecmua metnini yakın zamanda neşretmek düşüncesinde olduğumuzu burada ayrıca zikretmek isteriz.)

üzere ayakta değildir.¹⁹ Tarikatın, Manisa, İzmir ve Aydın illerinde başka dergâh veya tekkelerinin olup olmadığını da bilemiyoruz. Bu mecmuanın verdiği bilgilerin sâdece tarikat geleneğine göre yazılmış şiirlerden hareketle oluşturulduğu göz önüne alınacak olursa, Ma’rifliğin en azından yukarıda saydığımız üç ilde, ismi her hangi bir şekilde zikredilmemiş dergâh, zâviye ya da tekkesinin bulunabileceği kuvvetle muhtemel olmalıdır.²⁰

2007 Mart’ında ziyaret ettiğimiz Demirci Ma’rifî Dergâhı, aşağıya alacağımız fotoğraflardan da anlaşılacağı üzere ne yazık ki bu gün harap vaziyettedir. İzmir yönünden şehre girişte yolun sağında kalan dergâhın haziresinde bugün iki kabir taşı bulunmaktadır. Hazirede başka kabirlerin de bulunduğu, muhtemelen bunların tahrip olduğu veya edildiği de anlaşılmaktadır. Günümüzde ehl-i sünnet akidesine sık sıkıya bağlı yerli halkın çok da iyi hatırlamadığına şahit olduğumuz Ma’rifîlerin, üzerinde çalıştığımız yazmalardan hatırladığımız kadarıyla Hz. Peygamber aşkını sıkça zikreden insanlar olduğunu söylediğimizde insanların çok şaşırıldığını ifade etmeliyiz. Ma’rifî meşrepli insanların hâlâ bulunup bulunmadığını sorduğumuzda da çelişkili cevaplar almıştık, kimine göre hâlen bu meşrepte olan insanlar var fakat gizleniyorlar, bir kısmına göre de Demirci’yi terk etmişlerdi. İlçenin en yetkili ağızlarından birinin ifadesi, burada hâlen bu tarikata bağlı insanların yaşamakta olduğunu, fakat yanlış anlaşılmaktan ve algılanmaktan kaynaklanan bir kaygı ile gizlendiklerini göstermektedir.

¹⁹ Manisa-Demirci’ye 22 Mart 2007 tarihinde Demirci Belediye başkanı değerli kültür ve hizmet adamı Mithat Erşahin Bey’in, Mevlânâ’nın doğumunun 800. yılı vesilesiyle düzenlenmiş olan panele konuşmacı olarak daveti üzerine gittiğimizde, bir türlü gitme fırsatı bulamadığımız bu tarihi ve güzel şehri görmek nasip olmuş, ne zamandır ilgilendiğimiz Ma’riflikle alakalı mekânları görmeyi de istemiştik. Bu çalışma boyunca vereceğimiz resimler, bu ziyaret esnasında çektiğimiz görüntülerden sadece bir kısmıdır.

²⁰ Daha geniş bilgi için bkz. Kılıç, “Ma’rifî Tarikatı ve Kuşadası Dergâhı Halifesi Ferdî Baba’nın Aruzla Yazılmış Bazı Şiirleri”; Kılıç, “Ma’rifî Tarikatı Şeyhi Ferdî Baba ve Aruzla Yazılmış Şiirleri” s. 121-134; Kılıç, “Ege Bölgesine Âit Alevî-Bektaşî-Rifâ’î Esaslı Bilinmeyen Bir Mahalli Tarikat: Ma’riflik”, s. 200.



Bakdı dil-cū kıldı inşā bu Rıfā'î tekyesin
 Anda zikrullāh olunduğça bula ol rāḫatı
 Du'ā eylesün Nazîfūñ "murg-dili" tāriḫ ola
 Cennet içre bula Ḥasan Dede şān u şevketi
 Rūḫıma Fātiḫa
 (H. 1284/M. 1867-68)

Yukarıdaki mezar taşından anlaşıldığı üzere, kabir Hasan Dede adlı şeyhe ait olup Dede tekkenin bânîsidir. Nazîf mahlaslı şâirin düştüğü tarihe göre de Hasan Dede'nin vefat tarihi hicri 1284, miladi 1867-68'dir.



Yolun hemen kenarında bulunan diğer mezar ise muhtemelen yine aynı zâta aittir. Anlaşıldığı kadarıyla mezarın ilk baştaşı Arap harfleriyle yazılmış olan yukarıya aldığımız taştır. Tahrip neticesi kırıldıktan sonra yeniden

“Hu dost
Öksüz kalmamın diye
Geçti dergâh başına
Mevlam azap göstermesin
Ruhuna hem nasına
Seyyid Sultan Muhammed
Fethülmarifi dergâhından
Şeyhmer Hasan Dede
Ölüm 1284. H”

ibareleri işlenmek suretiyle muhtemelen 1950-60 yılları aralığında kabre baştaşı olarak dikilmiştir.

Ayakta kalan bu iki parçanın haricinde resimlerin de işaret ettiği üzere dergâh binası perişan vaziyettedir.²¹



²¹ Türk kültür tarihi için önemli bir merkez olduğu belli olan bu mekânın özellikle belediyenin öncülüğünde bir an evvel onarılması sadece Demirci için değil, Türk kültürü için de unutulmaz bir hizmet olacaktır.



Demirci’deki Ma’rifi emarelerinden bir diğeri de bahsi geçen dergâh kalıntısından yaklaşık 100-150 m. ileride solda, bir hayli meyilli bir alanda bulunmaktadır.





İki servi ağacı altında bulunan ve bir parça tahribata uğramış olan mezarın baş taşında



Huv
Perdei zulm
Ref oldu bugün
Didemden ben
Müyesser oldum
Ânide bana
Didarı cemâl
Li sene 1332 mahı
Ramazan 3 tarıkı Marifi
Şeyhi Eş şih
Es seyyit
Koyunoğlu Ali
Galip Efendi
Ruhuna Fatiha

ibarelerini okumaktayız. Muhtemelen burası da ana dergâha bağlı bir birim idi ve zamanın tahribatına boyun eğmişti.

Demirci'nin çeşitli medeniyetlerin izlerinin yanısıra, tarikatlar açısından da zengin bir birikime sahip olduğu rahatlıkla anlaşılmaktadır. Belediye binası bahçesinde teşhir edilen aşağıya resimlerini aldığımız iki mermer tâcı da burada ayrıca zikretmek isteriz.





Tarikatın Demirci’de bulunan dergâhı hakkındaki bilgilerimiz bir hayli kısıtlıdır. Mekânın sanat tarihi uzmanları tarafından incelendikten sonra Kartal’da bulunduğu bildirilen âsitâne ile mimarî açıdan benzerliğinin olup olmadığına ayrıca dikkat edilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Bunun gibi tarikatın Kuşadası dergâhı postnişîni Ferdî Baba’nın hayatı hakkında da henüz yeterli bilgiye sâhip değiliz. Ne zaman, nerede doğduğu, aslen nereli olduğu, nasıl bir eğitim aldığı hakkında da bu sebeple her hangi bir bilgi verebilecek durumda değiliz. Ancak, anlaşıyor ki Ferdî Baba, Ma’rifî tarikatına gönül vermiş, tarikat içerisinde çeşitli mertebelerden geçtikten sonra Kuşadası Dergâhı postnişîni olmuştur. Ferdî’nin uzunca bir süre Ma’rifî Dergâhı postnişîni olarak Kuşadası’nda bulunduğunu tahmin etmek güç değilse de, onun en azından H. 1270/M. 1853-54 yılında Kuşadası’nda Ma’rifî Dergâhı şeyhi olduğu kesin olarak bildiğimiz bir gerçektir.²²

Ferdî Baba Efendi de tarikatın önde gelen halifeleri gibi tasavvufî tarzda şiirler yazmıştır. Ma’rifî Tarikatı Mecmuası’nda kayıtlı bulunan şiirlerin hece ve aruz ölçüleri ile yazıldığını görmekteyiz. Aruzla yazılmış şiirlerine bakıldığında, pek çok tasavvufî şiirde gördüğümüz üzere edebî bakımdan fazla değerli olmadıklarını ancak, bunların samîmî bir edâ ve dervîşâne bir ruh ile kaleme alındıklarını görmek mümkündür. Ferdî’nin aruzu kullanma bakımından bir hayli başarılı olduğu rahatlıkla söylenebilir. Şiirlerinde aruz kusurlarının neredeyse yok denecek ölçüde az olması onun iyi bir klâsik eğitimden geçtiğinin de işâretlerinden olmalıdır.²³

Ma’rifî tarikatı pek çok bakımdan dikkat çekici karakteristik özellikler arz etmektedir. Öncelikle samîmî duygulara sahip, nefsi terbiye etme konusunda kendilerine has yöntemleri bulunan inançlı Alevîler olarak karşımıza çıkan Ma’rifî tarikatı mensupları, zamanla tekkelerinin, dergâhlarının birer kültür merkezi hâline gelmesini de sağlamışlardır. Elimizde bulunan

²² Ferdî Baba için bkz. Kılıç, “Ma’rifî Tarikatı Şeyhi Ferdî Baba ve Aruzla Yazılmış Şiirleri”, s. 121-134.

²³ a.g.m., s. 200.

belgelerden öyle anlaşıyor ki Ma’riflik, bölgenin daha çok Türkmen kökenli olan halkının irfânının gelişmesi hususunda da inkârî mümkün olmayan katkılarda bulunmuş olmalıdır.²⁴

Üniversite kütüphanesinde bulunan yazmalar arasında bu tarikatla çeşitli bakımlardan ilgili bulunan eserler de bulunmaktadır. 80 tanesini tavsif etmeye çalıştığımız adı geçen yazmalardan yaklaşık 25’i, özellikle Ma’rifi tarikatının âdâb, erkân ve usûlünden bahseder niteliktedir. Kalanların büyük bir kısmı ise çeşitli vesilelerle Ma’rifi tarikatına dâir bir alakaya sahiptir. Bu yazmaların bir kısmı ya Ma’rifi tarikatı şeyh veya müridlerinden birine âittir, yani üzerinde sahiplik mührü veya temellük kaydı vardır, ya da tarikat mensuplarından biri tarafından telif veya istinsah edilmişlerdir. Hazırlamış olduğumuz katalog incelendiği takdirde görülecektir ki, yazmaların, özellikle mecmualar başta olmak üzere bir kısmı telif²⁵; Kitâb-ı Devâü’l-Ebdân ve Tıbbü’n-Nebî ve Hacâmat²⁶, Kitâb-ı Melhame Li’t-Tasnîfi Dânyâl²⁷, Risâle-i ‘Aynü’l-Hakika Fî Râbitati’t-Tarîka²⁸ gibi olan diğer kısmı ise istinsah edilmiş eserler olarak tarikat bünyesinden çıkmış olmaları bakımından dikkat çekmektedir. Bunların haricinde kalan pek çok yazma ise, üzerinde bir mühür, temellük kaydı veya istinsah kaydı bulunmamasına rağmen, kullanılan kağıt, mürekkep ve hatta yazı tarzı bakımından Ma’rifi tarikatı tekkelerinden, özellikle de Manisa Demirci’de bulunan merkezden çıktıklarını gösterir pek çok işaret taşımaktadır. Anlaşıldığı kadarıyla Demirci’deki âsitânenin en gözde ve velûd müstensihi, kendisini “Bende-i Ma’rifi” yani Ma’rifi kölesi olarak niteleyen Demircili, Es-Seyyid Hâfız İsmâil Hakkı’dır. İsmâil Hakkı’nın yazmalar arasında hemen fark edilen kendine has bir yazı tarzı ve kullandığı özel renkte mürekkebi vardır: İri ve okunaklı, biraz süslü nesih; açık maviye yakın lacivert mürekkep. İsmail Hakkı’nın kalın uçlu çelik veya kamyş kalem kullandığı da yazı kalınlığından dolayı anlaşılmaktadır.²⁹

Ma’rifi tarikatının aynı zamanda bir kültür merkezi görevi gördüğünün en önemli delili olarak yaklaşık 100 kadar el yazması eserin günümüze kadar ulaşabilmiş olmasını göstermek tabii ki mümkündür. Üstelik bu yazmaların en azından 50-60 yıl boyunca hiç de müsait olmayan şart ve yerlerde saklandığını, bir çoğunun bu arada kaybolduğunu da göz önünde bulunduracak olursak, aslında tarikat merkezi olan Demirci’de muhafaza edilen yazma eser sayısının 100’ün çok çok üzerinde olması gerektiği rahatlıkla anlaşılacaktır. Yazmaların kendileri aslında başlarından geçenleri hâl diliyle anlatacak ölçüde üzerlerinde emâreler taşımaktadır. Pek çok yazma su gördüğü için tahrir olmuştur, ancak bir kaç yazma bu felaketten uzak kalabilmiştir. Bir kısım yazmanın ise yangın felâketinden zar zor kurtulduğunu anlamak mümkündür. Bu yazmaların

²⁴ a.g.m., s. 200.

²⁵ Meselâ 36. sırada kayıtlı bulunan ve içerisinde Eş-Şeyh Seyyid ‘Ali Sâbit bin Fethü’l-Me’ârif tarafından kaleme alınmış bulunan Risâle-i Sâbit Kisve-i Ma’rifi adlı mensur eserin de bulunduğu, “Bende-i Ma’rifi” Hâfız İsmâil Hakkı’nın istinsah ettiği mecmu’a ile 52. sırada kayıtlı bulunan ve 1b-41b varakları arasında kalan ilk kısmı Hâfız Hüseyin er-Rifâ’î Lebsü’l-dîn el-Mustafâ tarafından telif edilen, 24 Muharrem 1228/ 27 Ocak 1813’te de istinsah edilen mecmua, bunlar arasında en önemli örnekler olarak gösterilebilir. Tavsifi için bkz. Kılıç, *a.g.e.*, s. 52-57.

²⁶ Eser, 53 varak hacminde olup “Bende-i Ma’rifi” Hâfız İsmâil Hakkı tarafından H. 1254 Muharrem/ M. 1838 Nisan’ında istinsah edilmiştir. Bkz. Kılıç, *a.g.e.*, s. 36-37.

²⁷ Eser, 3252 beyitlik bir mesnevî olup 98 varaktan oluşmaktadır. “Bende-i Ma’rifi” Hâfız İsmâil Hakkı tarafından H. 1329 Muharrem/ M. 1911 Ocak’ında temize çekilmiştir. Yazmanın tam metni için bkz. Melike Derya Yıldırım, *Dânyâl’ın Kitâb-ı Melhame’sinin Transkripsiyonlu Metni*, (Mezuniyet Tezi), Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İzmir 2000. Tavsifi için bkz.: Kılıç, *a.g.e.*, s. 38-39.

²⁸ Eser, Edime müftüsü Es-Seyyid Muhammed Fevzî tarafından telif edilmiş olup “Bende-i Ma’rifi” Hâfız İsmâil Hakkı Temürce tarafından istinsah edilmiştir. Tavsifi için bkz. Kılıç, *a.g.e.*, ss. 105-106.

²⁹ a.g.m., s. 200-201.

özellikle cilt kapakları, ağız ve etek kısımları hatırı sayılır bir yangından etkilendiklerini işaret etmektedir. Hasılı, elde bulunan yazmalar göz önünde bulundurulduğunda, tarikatın sadece Manisa Demirci için değil, çevre iller ve hatta bütün Ege Bölgesi için bir hayli zengin bir kültür merkezi olarak görev gördüğünü iddiâ edebiliriz.³⁰

Elimizde bulunan yazmadan öğrendiğimiz kadarıyla, merkezi Manisa ili Demirci ilçesinde bulunan bu tarikatın bağlı bulunduğu asıl tarikat Rıfâ'î tarikatıdır. Ege Üniversitesi Merkez Kütüphanesi yazmaları arasında bulunan ve hazırladığımız katalogda 33 numarada yer alan Ma'rifi Dergâhı İlâhî Mecmû'asında 83a varağında kayıtlı bulunan şu müfred tarikatın meşrebi hakkında yeterince bilgi verir niteliktedir:³¹

*Muhammed Fetühü'l-Me'arîf bir vücuddur Rıfâ'îler*³²
Muhammed 'Ali neslinden gelenlerdür Rıfâ'îler

Bilindiği gibi aktâb-ı erba'a³³ (dört kutup)dan biri olarak kabul edilen Ahmed er-Rıfâ'î (Öl. Vâsıt 578/1183)'nin kurucusu olduğu Rıfâ'iyye³⁴, Ortadoğu, Anadolu ve Rumeli'de yaygın olan bir tarikat olup Anadolu'da daha çok Bektaşî tarikatı ile birbirine girmiş mâhiyettedir. Bu hususiyet Ma'rifi tarikatındaki Alevî-Bektaşî unsurlarına da açıklık getirmektedir.

Mecmu'anın mensur kısmı, tarikatın âlâmetlerinden olan kisve yani kılık kıyafet ile ilgili bilgiler verirken, aynı zamanda bizi Ma'rifiyye'nin usûl ve âdâbından da haberdar etmektedir. Tarikatlar için kılık kıyafetin, ayırıcı özellikler arz etmesi bakımından önemli olduğu bilinmektedir. Yine bir kısım tarikatların birbirlerine göre farklı kıyafetler kullandıkları da öteden beri bilinen bir gerçektir. Genellikle bir dervişin giydiği kıyafetten onun hangi tarikata mensup olduğunu tayin etmek mümkündür. Mevleviyye ve Bektaşîyye gibi bazı tarikatlarda kıyafete çok

³⁰ a.g.m., s. 201-202.

³¹ Kılıç, a.g.e., s. 49-50.

³² "Mefâilün Mefâilün Mefâilün Mefâilün" vezni ile yazılmış olan beytin vezni 2. ve 3. tef'ilelerde aksamaktadır.

³³ "Ricâlullah, merdân-ı Hudâ, merdân-ı gayb, hükümet-i sûfiye gibi terimlerle de ifade edilen ricâlu'l-gaybın başında gavs, gavs-u'l-a'zam, kutbu'l-aktâb gibi isimler de verilen bir kutub bulunur. Kutub, kelimesi aslen değirmen taşının miline verilen isimdir. Değirmenin taşı nasıl bu milin etrafında dönüyorsa, tasavvufî inancı göre dünya da kutubla dönmektedir. Kutub sağında ve solunda iki imam bulunur. Sağdaki melekût âlemini, soldaki mülk âlemini yönetir. Kutub vefat edince yerine soldaki geçer. Aktâb-ı erba'a (4 kutub) ile genellikle Abdulkâdir Geylânî, Ahmed er-Rıfâ'î, Ahmed Bedevî ve İbrâhim Desûkî kastedilmekle beraber bazan dördüncü isim olarak Ebu'l-Hasan Şâzelî de zikredilmektedir. Anadolu'nun dört kutbu tabiriyle de Mevlâna, Hacı Bayram-ı Velî, Hacı Bektaş-ı Velî ve Hacı Şabân-ı Velî kastedilir. Çeşitli tarikatlara göre bu isimlerin değişiklikler gösterdiği de bilinmektedir. Daha geniş bilgi için bkz. Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, s. 251-254.

³⁴ Ahmed er-Rıfâ'î'nin vefat yeri olan Vâsıt, İran'ın Betâih bölgesine bağlı bulunduğu Betâihiye diye de adlandırılan Rıfâ'iyye tarikatının en dikkat çekici özelliği, başlangıçta karşılaşılmayan, fakat zamanla ortaya çıkan, tarikat mensuplarının, vücudun bazı yerlerine şiş sokmak, kılıcın keskin tarafına basmak, ateşle oynamak, kızgın demir yalamak gibi çeşitli gösterilerde bulunmalarıdır. Bilindiği kadarıyla Rıfâ'iyye, Anadolu'da fütüvvet ve ahi teşkilatıyla, Rumeli'de ise Bektaşîlikle karışmıştır. "Her Rıfâ'î şeyhinin tâcı altından, bir Bektaşî tâcı çıkar" sözü bu âlâkaya işaret etmek için kullanılan bir ifade olmuştur. Son zamanlara doğru Bektaşî tekkeleri gibi Rıfâ'î tekkelerinin de sazlı, sözlü, içkili âlemlere sahne olduğu bilinmektedir.

Kaynaklar Rıfâ'iyye tarikatının esaslarını şu şekilde sıralamaktadır:

1. Allah'ın emrini yerine getirmek, yasaklarından kaçınmak,
2. Şeriat ve tarikata ters düşen şeylerden sakınmak,
3. Dininde ve ahdinde muhkem durmak,
4. Şeriat ve tarikata lazım olan şeyleri öğrenmek ve onları uygulamak,
5. Kişilerin ayıp ve kusurlarını öğrenmemek,
6. Muhtac olanlara insaf ve merhamet etmek,
7. Yaramaz ve çirkin huyları terketmek,
8. Şeyhinin nasihatını kabul etmek.

önem verilirken, Nakşbendiyye'de kıyafetin fazla önemsenmediği, sade ve temiz giyinmekle ve bazan başa sâde bir sarık sarmakla yetinildiği bilinmektedir. Melâmiler ise bu bakımdan meşreplerini imâ eden herhangi bir özel kıyafete baştan beri karşıdrlar.

Sûfiler tarafından giyilen hemen hemen her tarikat kıyafetinin kendilerine göre genellikle mistik mânâları vardır.³⁵

Ma'rifi tarikatının diğer tarikat ehline göre alâmet sayılabilecek olan kisvesi³⁶ sırasıyla şu yedi unsurdan oluşmaktadır: *Tâc, gül, saç, hırka, deste-gül, tennûre ve şeddü'l-kemer*.³⁷

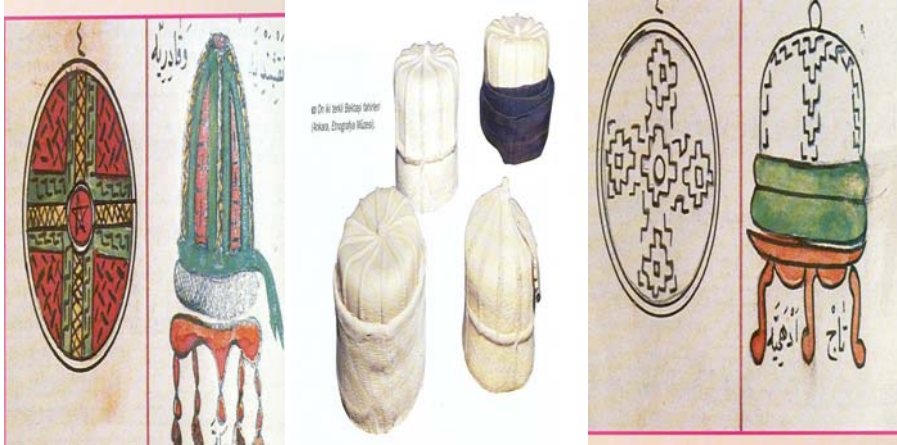
Tâc veya fahr yünden yapılmış, çeşitli renkteki serpuşlara verilen genel isimdir. Mevlevîlerin sikke diye isimlendirdikleri tâcın üst kısmına kubbe, başa geçen kısmına da lenger denir. Bektaşî, Rifâî, Kâdirî ve Sa'dî tâclarının kubbesi genellikle 12 dilimdir. Tâcın üzerinde sarılan sarığa destâr denir. Pâyeli, Hüseyinî, Örfî, Cüneydî, Dolama gibi çeşitleri vardır. Bilindiği gibi Bektaşî tâcı on iki terkli (dilimli) olup, alt kenar kısmı yani lengeri dört parçalıdır. Bektaşîlere göre kubbedeki her bir dilim, on iki imamı temsil eder. Alt kenardaki parçaların her birine ise kapı denmekte olup bunlar şeriat-tarikat-ma'rifet-hakikat kapılarını sembolize etmektedir ki bu tür tâclara Hüseyinî tâc denmektedir. Lengeri gibi kubbesi de dört parçadan ibâret olan tâclara Horasanî veyâ Edhemî tâc, yedi terkli tâclara da şemsî tâc dendiğini kaynaklar bildirmektedir. Bektaşî tâcları içerisinde sıklıkla kullanıldığını bildiğimiz bir diğer tâc ise Elifî tâcdır ki, lengeri dört, kubbesi iki parçadan dikilmiş olduğu için karşıdan bakıldığında elif harfine benzediği için bu şekilde adlandırılmışlardır.³⁸

³⁵ Bu makalede örnek olarak kullanılan resimler: Nurhan Atasoy, *Derviş Çeyizi Türkiye'de Tarikat Giyim Kuşam Tarihi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2005; Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, *Tarikat Kıyafetlerinde Sembolizm Mecmû'atü'z-Zarâ'if Sandûkatu'l-Ma'arif*, Ocak Yayıncılık, İstanbul 2002 isimli eserlerden alınmıştır.

³⁶ Tâc, hırka, destâr gibi kıyafetlere "cihâz-ı tarikat" denir ve bunlar müride şeyhi tarafından belli dualar okunarak, tekbirler getirilmek suretiyle giydirilir. Yapılan bu merasime de "tekbîrlemek, tekbîr etmek, tekbîrletmek" denir.

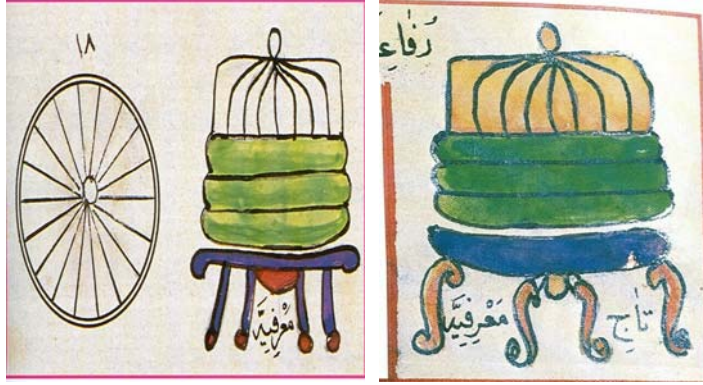
³⁷ "Bu yedi kisve-i dervîşân üzerine bir Risâle-i Kisve-i Ma'rifi deyüp isim tesmiyye olunup bendemiz olan geysün ve beyân olsun didikde vâkı'an cemî'ci türük-i 'aliyye fûkarâlarında var. Dürlü eşkâl olup kisve olur. Tâc ve gül ve saç / ve hırka ve deste-gül ve tennûre ve şeddü'l-kemer her birine birer isim tesmiyye itmîsler. Kimine kisve-i Rifâ'iyye ve Kâdirî ve Bedevî ve Desûkî ve Elvânî ve Şa'banî ve Bekrî ve 'İsevî ve Aḥmedî ve Veysî ve Melâmî ve Yesârî ve Celâlî ve Sa'dî ve Bayrâmî ve Tâcî ve Edhemî ve Şemsî ve Mevlevî ve Ḥamzavî ve Ḥalvetî ve Celvetî ve Sünbülî ve Ḥalavî ve Nakşî ve Nürî ve Sinânî ve Hâşimî ve Esrâfî ve Hüdâyî ve Mısrî. Bunlara emşâl ne kadar ehlullâh ve 'ârif-i billâh mürşid-i kâmil var ise fûkarâlarına bellü olsun için her biri birer 'alâmet-i nişân icthâd idüp damğa-i kisve-i dervîşân / ta'bîr eylediler. Ancak bize lâzım olan kendi meslegimiz Ma'rifi kolunda ve yolunda bulunan sâlikîne beyân olsun için yedi nev'ci kisve tertîb olundu. Tâc, gül, saç, hırka deste-gül, tennûre, şeddü'l-kemer." *Mecmua*, vr. 4ab.

³⁸ Bektaşî düşüncesine göre on iki dilimli tâcın her bir diliminin "bilgi sâhibi olmak, isyankâr olmamak, nefesine uymamak, kibirsiz olmak" gibi ayrı ayrı anlamları olduğu da bilinmektedir. Bkz. Bedri Noyan(Dedebaba), *Bektaşîlik Alevîlik Nedir?*, İstanbul 1995, s. 239-240. Bu çalışma boyunca vereceğimiz tarikat kıyafetlerini Nurhan Atasoy'un *Derviş Çeyizi* isimli eserinden alıntıladdık.



Ma'rifi tâcının da Bektaşî ve Rıfâ'î tâclarının 12 dilimli oluşundan hareketle, 12 dilimli olduğunu düşünmek tabii ki mümkündür. Ancak mecmuada, Ma'rifi tâcının üzerinde 19 işaret bulunduğu belirtilmektedir: "Dört çapunun maqâmları tamâm olup üzerinde tertib olunan on sekiz şurûk üzerine müretteb tâc-ı şerîfîn su'âli içinde. On sekiz şurûkîñ su'âli cevâbı dağı dört kapu üzerine tertib olunup işâret oldığı gibi ol dağı dördür. Ma'lûm ola evvelki işâretimiz budur. Yâ dervîş on ikisi on iki imâm efendilerimize işâretidir. İki dağı aşl-ı uşul / Hâdîce-i Kübrâ ve Fâîmatü'z-Zehrâ'ya işâretidir ve dört dağı çâre-i ma'sûm-ı pâke işâret idüp on sekiz şurûk her biri biñ yirine ça'im-maqâm olup on sekiz biñ 'âleme işâret ve on sekiz biñ 'âlemiñ fevķında Hâbib-i Ekrem Muhammedü'l-Muştafa efendimizdir. Tâcımızîñ üzerinde düğmesiyle on toķuz işâretimiz anîñ içün bu cümlesine işâreten başımız onlara bağılu olmağıla dâ'imâ ta'zîm idüp başımıza geyeriz."³⁹ Metinden anlaşılacağı üzere Ma'rifi tâcında 18 dilim vardır ve bu dilimlerin on ikisi, on iki imama yani Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Zeyne'l-Âbidîn, Muhammedü'l-Bâkır, Ca'ferü's-Sâdık, Mûsâ-yı Kâzım, Aliyyü'r-Rızâ, Muhammedü'l-Takî, Aliyyü'n-Nakî, Hasanü'l-Askerî ve Muhammed Mehdî'ye işârettir. İki Hz. Hatice ile Hz. Fâtuma'ya ve dört de 'çâre-i ma'sûm-ı pâk'e işâret eder, böylece 18 rakamına ulaşılır. Bunların her biri bin yerine konulduğunda da 18 bin âleme işâret eder. 18 bin âlemin üstünde ise 'Hâbib-i Ekrem Muhammedü'l-Muştafa' bulunur ki bu da Ma'rifi tâcının üzerindeki düğme ile temsil edilmektedir. Tâcın giyilmesi, bu sayılan zevâtın hepsine baş bağılılığını ve onlara duyulan hürmettendir. Aşağıya aldığımız resmin de işâret ettiği üzere Ma'rifi tâc 18 dilimlidir, Hz. Muhammed'i temsil eden düğmesi ile toplam 19 işâret taşır.

³⁹ *Mecmua*, vr. 13b-14a.



Gül, terim olarak iki anlama gelmektedir. Birincisi, ucu yassı, avuç içi büyüklüğünde, iki karış uzunluğunda demir bir çubuktur. Rifaî dervişlerinin bunu mangalda kıpkırmızı olunca çıkartıp, zikrederken yalaya yalaya soğuttukları bilinmektedir. Gülün ikinci anlamı ise, tarikat taşlarının tam üstüne, yani kubbe kısmına dikilen ve çuha üstüne işlenen şekiller için kullanılır.⁴⁰ Tâcın tepesinde dilimlerin birleştiği noktaya “mühür” ya da “gül” denilen ufak yuvarlak parça konurdu ki bunların *havuzlu*, *kız gülü*, *Bağdat gülü*, *kafesli* gibi çeşitleri yapılmıştır.⁴¹ “İkinci tertib ve nişânımız olan mihr-i gül Ma’rifî tarîkında bende olup dervîşânların gerek şerbetler ve gerek / bi’atlar ve gerek şükür ve gerek ünâs ve gerek hizmet ve gerek müfred olan fi’l-cümlesine eger istegi olup dervîş olduğımıza başımızda zâhiren bir ‘alâmet-i damğa tarîkımıza bir nişân isteriz deyene bir mihr-i gül virilüp tağıla cümlesi bir sûret üzere olup biline bir sâ’il su’âl eylese bu başımızdaki ‘alâmet-i nişânîñ ismi nedir ve neye işâretidir? El-cevâb yâ dervîş tarîkımızñ nişân-ı damğa-i mehridir. İsmine gül dirler ve neye işâretidir derseñ, ortasındaki dâ’irede on iki tığ on iki İmam-ı mâh-ı münîr efendilerimize işâretidir. Ve etrâfınıñ yazısı f, c, ş, s, z, h, z okunur. Ve bu okunan esmâniñ her bir hürufi / dağı esmâdır. ... Yedi harf yedi esmâ ve kevâkib-i seb’â üzeredir. Yâ dervîş evvelki işâreti ve hüruf esmâsı beyân olunan işâreti budır... Ve hürufi f ve esmâsı Ferdun. İkinci işâreti ... ve hürufi c, esmâsı Cabbârun, üçüncü esmâsı işâreti ... hürufi ş ve esmâsı Şekûrun. Dördüncü işâret ... ve hürufi s esmâsı Şâbitun. Beşinci işâreti ... ve hürufi z ve esmâsı Zâhirun. Altıncı işâreti ... hürufi h ve esmâsı Hâbirun. Yedinci işâreti ... ve hürufi z esmâsı Zekiyyun Ve bu dağı yâ dervîş Qur’ân-ı ‘azîmü’ş-şân yedi harf üzere nâzil olmuşdur didiñ didi. / Bizim başımız Qur’ân-ı ‘azîmü’ş-şân’a bağlıdır. Başımızda gül gibi taşırız. Eger derseñ yâ dervîş kimiñiz iç fesiñizde gezleyüp ve kimiñiz âşikâr idüp başıñızda taşırısñız. Neçündür derseñ sırr-ı Qur’ân Fâtîha-i şerîf’de tekmil olup f, c, ş, s, z, h, z bu yedi hüruf Fâtîha’da âşikâr olmayup gizli olup erbâbına âşikâr olduğu için kimimiz âşikâre ve kimimiz gizleyüp taşırız.” şeklindeki alıntıladığımız metinde; Ma’rifî gülünün üzerinde 12 tığ bulunduğu, bu tığların her birinin 12 imamın birini temsil ettiği, tığların etrafında f (ف), c (ج), ş (ش), s (ث), z (ظ), h (ح), z (ز) harflerinin sıralandığı, bu harflerin de sırasıyla f (Ferdun), c (Cabbârun), ş (Şekûrun), s (Şâbitun), z (Zâhirun), h

⁴⁰ Cemal Kurnaz, “Gül”, *DİA*, c. 14, İstanbul 1996, s. 222; Noyan(Dedebaba), *Bektaşilik Alevilik Nedir?*, s. 240.

⁴¹ Gül hakkında Dervîş İbrâhîm el-Eşrefî el Kâdirî’nin yazdığı ve Süleymâniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 270’te bulunan “Gül Risâlesi”, Mustafa Kara tarafından yayımlanmıştır. Bkz.: *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, V/5 [1995], Bursa 1995, s. 11-23.



Saç, Ma'rifi tarikatı kisvesi arasında gördüğümüz unsurlardandır. "Üçüncü 'alâmet-i nişânımız başımızda olan saçımız. Eger su'âl olursa ba'zı dervîşânîñ ve tarîkımızda bu saç üzerinde olan saç nedir? Temiz midir? Mekrûh mıdır? Yâ dervîş bilmiş ol bu saç üzerinde olan saç İslâm'da temiz, papasda mekrûhdur. Ne sebebden İslâm'da temiz papasda mekrûhdur derseñ yâ dervîş. Şu sebebden ki bu saçın / bu kadar şorisı ve su'âli var ve cânı ve teni vardır. Papas cânın ve tenin bilmez. Şorisın ve su'âlin añlamaz. Anda pis ve mekrûhdur. İslâm'da sünnet-i şerîfdir ve temizdir. Yâ dervîş bu saçın cânı ve teni nedir? Yoñsa keferde başındaki saç gibi midir derseñ eşid bilmiş ol qarındaşım. Bu benim başımdaki saçın cânı "Bismillâhi'r-raħmâni'r-raħîmdir. Ve teni yüz yigirmi dört biñ teldir ve her bir teli bir nebîye işâretidir. 'Alâ-rivâyetin yüz yigirmi dört biñ peygâm-berdir ve benî Âdemîñ başındaki saç dañı yüz yigirmi dört biñ tel olduğı için aña sebeb başımda taşırım. Ve bir dañı yâ dervîş vücûd-i âdem / bir 'âlemdir ve bu saç üzerinde olan saçın her bir teli semâvât-ı seb'ada olan kevâkibe işâretidir. Ol dañı 'alâ-rivâyetin yüz yigirmi dört biñ kevâkib olup aña işâreten başımızñ saçın küşâd kevâkib-i semâ'ı 'ayân olduğı için biz de beyân ider taşırız. Ve bir dañı cümle vücûd-i âdem böyle midir derseñ şüreti ve sîreti âdem ma'nen ve insân-ı kâmil olunca elbet öyledir. Yoñsa şüretâ âdem sîreti hayvân olan kişiniñ şüretinde ve sîretinde elbet bir şîfat nâkışdır. Eger derseñ yâ dervîş bu saç cânlı mıdır? Cânludur, çün cânludur aña ğasli iktizâ ider. / Evvelâ başı nedir ve teni nedir ve cânı nedir ve kendi nedir ve ğasli nedir ve îmanı nedir ve kilidi nedir ve farzı nedir ve sünneti nedir ve hayâtı nedir ve memâtı nedir ve yemişi nedir ve tohumı nedir yâ dervîş? Eşit bilmiş ol evvelâ başı Muhammede'l-Muştafâ şallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellemdir ve teni "Bismillâhi'r-raħmâni'r-raħîm"dir. Ve cânı enbiyâullahdır ve kendi nûrullahdır ve ğasli tarîkđır ve îmanı tevâzu'dur ve kilidi teslîmlidir. Bir mürşid-i kâmilî bulup saç insâna teslîm olduğı gibi teslîm olmağdır. Ve farzı Hağ Te'âlâ emr eyledi. Pâk tutmağdır ve sünneti yuyunca kurutmağdır. / ve hayâtı temiz itmekdir. Ve memâtı kirli olur ise dökülmekdir. Ve kıblesi buşurdur ve namâzı her kişiden selâmın kesmemekdir. Ve göki îmandır ve aşlı nûr-ı Hudâ'dır. Ve ferci dünyâdır. Ve yemişi dâ'imâ şalavât-ı şerîf idüp Resûlullah şallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem efendimize hediye itmekdir ve tohumı oniki imâm efendilerimiz

⁴² Mecmua, vr. 22a-23b.

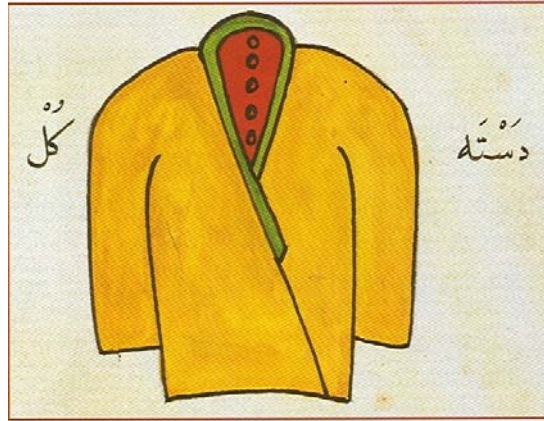
cümlesi saçlu idi. Anlardan tohumu olup bize mîrâş kaldı." şeklindeki metinden anlaşıldığı kadarıyla müridlerin saç normalin üstünde bir uzunluğa sahiptir ve temiz tutulması özellikle istenmektedir.⁴³



Anlam bakımından bez parçası ve elbise anlamına gelen hırka, tarikat ehlinin giydiği önu açık, yakasız, kollu, geniş ve topuklara kadar inen uzun bir cins kıyafettir. Hırka giymek, dervişin kendi iradesinden soyunup şeyhin iradesine teslim olmasını sembolize etmektedir. Dervişin, mensup olduğu tarikat şeyhinin elinden giydiği hırkaya "hırka-yı inâbet" ya da "hırka-yı irâdet" denir ki bu ancak ehil olana giydirilir. Seyr-i sülûkunu tamamlayıp şeyhlik yapmaya hak kazanan sûfiye icâzet-nâme veya hilâfet-nâme verilir. İcâzet-nâme vermeye "ilbâs-ı hırka" (hırka giydirmek), almaya ise "lubs-i hırka" (hırka giymek) adı verilir. Bunun neticesi giyilen hırkaya ise "hırka-yı tarikat" denir. Ayrıca "Hırka-yı teberrük" tabir edilen ve henüz tarikata girmemiş, fakat zaman zaman zikir meclislerine ve şeyhin sohbetine iştirak eden kimseye isteği üzerine giydirilen bir başka hırka giydirme de söz konusudur ki, böylece kişinin tarikata ısınması ve intisâba ehil hâle gelmesi teşvik edilmiş olur. İsteyen herkese giydirilen bu hırkaya "muhib hırkası" ve "muhib kisvesi" de denmektedir. "Dördüncü 'alâmet-i damğa-i nişânımız olan kisve-i Ma'rifi hırkadır. Yâ dervîş cemîc-i dervîşân ve meşâyih efendilerin ve şarîkımızda arkamıza geydigimiz hırka nedir? Eşit bilmiş ol ki hırka demek vücûd-ı insânî setr içündür ve hırka geymek farz mıdır, yoğsa sünnet midir? Hem farz hem sünnetdir, emrullâhdır, farzdır. Resûlullâh şallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem efendimiz geydi sünnet-i şerîf oldı. Yâ dervîş eger derseñ el-hâletü hâzâ şü hırkanıñ farzı nedir, sünneti nedir, câhı nedir, binâsı nedir ve teni nedir ve cânı nedir ve namâzı nedir, kıblesi nedir ve ğasli nedir ve kilidi nedir? / Eşit bilmiş ol evvelâ farzı muğabbet-i ehlullâhdır. Ve sünneti hadîş-i Resûlullâhdır. Okuyup ve diñleyüp hıfzına almağa sa'y eyletmekdir ve câhı temiz tutmağdır ve binâsı tekbîr ve tehlîlullâhdır. Ve teni ihlâşdır ve cânı geyen insândır ve namâzı şâzılığdır. Ve kıblesi şeyhdir. Ve ğasli terk-i mâsivâdır. Ve kilidi toğrılığdır. Yâ dervîş fi'l-aşl bu hırka geymeniñ başı kânı var mı? Bilmiş ol vardır ve beşdir. Evveli Âdem peygâm-ber Ebu'l-Beşer şallallâhu 'aleyhi ve sellem. İkinci Âdem-i şânî Nûh nebiyullâh şallallâhu 'aleyhi ve sellem. Üçüncü ceddü'l-enbiyâ İbrâhîm Hâlîlullâh şallallâhu 'aleyhi ve sellem. Dördüncü 'îsâ min rûhullâh şallallâhu 'aleyhi ve sellem. / Beşinci hâtemü'l-enbiyâ Muhammed Resûlullâh şallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem.

⁴³ Mecmua, vr. 25a-27a.

sellem. İşte re'is-i erkân başı bunlardır. Yâ dervîş hırka giyen dervîş ve şeyh çoktur ancak hırka geyinmek şartı var mı? Bilmiş ol vardır ve beşdir. Ve inkâr idüp işlenmezler. Ve ol beş şartı işlemeyin deyü birbirlerine tenbîh ü te'kîd iderler ve işledigin duyarlar ise içlerinden şard idüp çıkarırlar ve ol beş şartın birisini İslâm iseñ sen dahı işleme eger işler iseñ bizim ile bir dahı görüşme dirler ve ol beş şartın birisi yalan söylememek, ikinci / şartı zinâ eylememek, üçüncü şartı harâm yememek, dördüncü şartı hırsızlık itmeyüp eli ile komadığıñ şeyi almayup bir kimseniñ mālına şamâ' itmemekdir. Beşinci şartı Haq te'âlânın ehadıyyetine güzel imân eyleyüp kendini bilerek zerreten aşlâ şirk itmemekdir. İşte bu beş nesne şartı işlemezler ve tenbîh iderler.” ifadelerinden anlaşıldığı üzere, Ma'rifi'ye göre hırka giymek hem sünnet hem farzdır. Sırasıyla Hz. Âdem, Hz. Nuh, Hz. İbrahim, Hz. İsâ ve Hz. Muhammed giymişlerdir. Hırka giymenin beş şartı vardır: Yalan söylememek, zina yapmamak, haram yememek, hırsızlık yapmamak ve son olarak Allah'a iman edip ona şirk koşmamak.⁴⁴



Kisve-i Ma'rifi'de bahsi geçen destegül hakkında mecmuada yeterli bilgi bulunmamaktadır. Büyük bir ihtimalle, Hz. Ali'nin vefatı sırasında yanında bulunan Selman'dan bir deste gül istemesi ve Selman'ın getirdiği gülü kokladıktan sonra ruhunu teslim etmesi rivayetiyle alakalı bir kisve olmalıdır. Mecmuadaki “Dördüncü ‘alâmet-i damğa-i nişânımız olan kisve-i Ma'rifi hırkadır. Yâ dervîş cemî'î dervîşân ve meşâyih efendileriñ ve tarîkimizde arkamıza geydigimiz hırka nedir? Eşit bilmiş ol ki hırka demek vücūd-i insânı setr içündür ve hırka geymek farz mıdır, yoğsa sünnet midir? Hem farz hem sünnetdir, emrullâhdır, farzdır. Resûlullâh şallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem efendimiz geydi sünnet-i şerîf oldı. Yâ dervîş eger derseñ el-ğâletü hâzâ şu hırkanıñ farzı nedir, sünneti nedir, cāhı nedir, binâsı nedir ve teni nedir ve cānı nedir ve namāzı nedir, kıblesi nedir ve ğasli nedir ve kilidi nedir? / Eşit bilmiş ol evvelâ farzı muhabbet-i ehlullâhdır. Ve sünneti hadîs-i Resûlullâhdır. Oquyup ve dinleyüp hıfzına almağa sa'y eyletmekdir ve cāhı temiz tutmaqdır ve binâsı tekbîr ve tehlîlullâhdır. Ve teni ihlâşdır ve cānı geyen insândır ve namāzı şâzılıqdır. Ve kıblesi şeyhdir. Ve ğasli terk-i mâsivâdır. Ve kilidi toğrılıqdır. Yâ dervîş fi'l-aşl bu hırka geymeniñ başı şanı var mı? Bilmiş ol vardır ve beşdir. Evveli Âdem peygamber Ebu'l-Beşer şallallâhu 'aleyhi ve sellem. İkinci Âdem-i şânî Nūh nebiyullâh şallallâhu 'aleyhi ve sellem. Üçüncü ceddü'l-enbiyâ İbrâhîm Halîlullâh şallallâhu 'aleyhi ve sellem. Dördüncü 'İsâ min rûhullâh şallallâhu 'aleyhi ve sellem. / Beşinci hâtemü'l-enbiyâ Muhammed Resûlullâh şallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem. İşte re'is-i erkân başı bunlardır. Yâ dervîş hırka giyen dervîş ve şeyh

⁴⁴ Mecmua, vr. 27b-29a.

çokdur ancak hırka geyinmek şartı var mı? Bilmiş ol vardır ve beşdir. Ve inkâr idüp işlenmezler. Ve ol beş şartı işlemeyin deyü birbirlerine tenbîh ü te'kîd iderler ve işledigin duyarlar ise içlerinden tãrd idüp çıkarırlar ve ol beş şartın birisini İslâm iseñ sen dañı işleme eger işler iseñ bizim ile bir dañı görüşme dirler ve ol beş şartın birisi yalan söylememek, ikinci / şartı zinâ eylememek, üçüncü şartı haram yememek, dördüncü şartı hırsızlık itmeyüp eli ile komadığıñ şeyi almayup bir kimseniñ mālına tamâc itmemekdir. Beşinci şartı Hâk te'âlâniñ ehadîyyetine güzel îmân eyleyüp kendini bilerek zerreten aşlâ şirk itmemekdir. İşte bu beş nesne şartı işlemezler ve tenbîh iderler.” ibarelerinden anlaşıldığına göre destegül, tâc, hırka ve tennûre giyen dervişin uyması gereken 12 şart vardır.⁴⁵

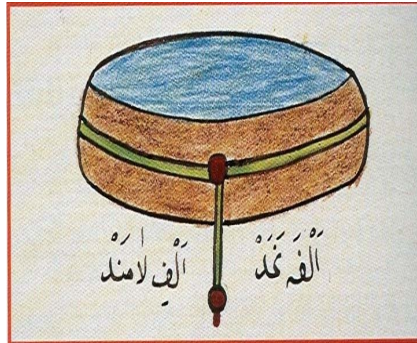


Tennûre, genel olarak, üst tarafı dar, aşağısı geniş, yakasız, kolsuz bir tür derviş elbisesine verilen isimdir. Alevî Bektaşî geleneğine göre ise ince kumaştan yapılmış düz yakalı, kollu, önü yukarıdan aşağıya doğru açık, geniş, uzun etekli bir cins entâridir. Ayrıca Bektaşîlerin ince deriden yapılmış tennûreler giydikleri, hattâ Mevlevî, Kalenderî ve Hayderîlerin de tennûre kullandıkları bilinmektedir. Bektaşîlere göre tennûre Arap harflerine göre ters çevrilmiş lâm-elif harfi gibidir. Bunu giyen insan da içinde bir elif harfi gibi durur, böylece ortaya çıkan şekil “illâ” yazısına denk

⁴⁵ “Beşinci kisve-i tarîk-ı nişânımız bu ki deste-gül / dinür. Deste-gül demek nedir? Sâ'ir şecere-i benî âdem sükûfe-i dervîşân içlerinde bir tâze gülüm demek. Tâc ve hırka ve deste-gül ve tennûre geyen dervîşlere on iki şart vardır. Nedir dersen yâ dervîş? Bilmiş ol ibtidâsı bir mürşid-i kâmilî arayup bulup mürid olup meyyit gâssâla teslim olup durduğu gibi mürşidini gâssâletü'z-zünüb bilüp durmağıdır. İkinci şartı mürşidi her ne emir ider ise emrine mu'tî ferman-ber olmağıdır. Üçüncü şartı her ne kadar cefâ görür ise şafâ bilüp sabr u taħammül itmekdir. Dördüncü şartı mürşidinden her ne ki görse ve ne kadar ta'zîr ü tekdîr işidir ise i'tikâdına hâlel ve zarar getürmemekdir. / Beşinci ağzına ve diline ve gözüne ve gönlüne Hâk Te'âlâdan gayrı bir şey komamağıdır. Altıncı şartı mālâ-ya'nî çok çok dünyâ kelâmıyla meşgûl olmamağıdır. Yedinci şartı az uyku uyumağıdır. Sekizinci şartı nâs ile çok ülfet itmeyüp münzevî olmağıdır. Tokuzuncu şartı hubb-ı dünyâ olmayup terk-i dünyâ olmağıdır. ... Onuncu şartı terk-i vücûd olup benlikden geçmekdir. On ikinci şartı terk-i terk eyleyüp cümle ile bir olup şerî'at kapusından girüp / tarîkat ve ma'rifet ve hâkîkat kapusuyla âşinâ olup keşreti vahdet-i vücûdî bulmağı. İşte bu on iki şart ile on iki burûc devr-i felek ve on iki mâh-ı münîr ve on iki imâm razîyallâhu 'anhu efendilerimiziñ nûriyla nûrlanup enfûsî ve âfâkî insân-ı kâmil olup dervîş-i hâkîkat olmağıdır.” *Mecmu'a*, vr. 31b-33a.

gelir ki bu da kelime-i tevhidi karşılamaktadır.⁴⁶ ”Altıncı kisve-i nişânımız bu ki çarıkımıza girüp ve Ma’rifî yolunda dervîş olan arkasına geydikleri nedir? İsmine ne dirlir? Geydigimiz gömlekdir ve ismine tennûre dinür. Dâ’imâ mürşid huzûrında hizmetde olup geyen dervîş kale’n-nebî şallallâhu te’âlâ / ‘aleyhi ve sellem "mütü qable ente mütü" emriyle ölmezden evvel öldüm. Arkamdaki geydigim hırka kefenim dimek. Yâ dervîş bir dahı meydân-ı ehlullâhda hâlağa-i evrâd ve zikrullâh ider iken taşşîş idüp geyen dervîşânlar evrâd ve zikrullâhî nûrî ile nûrlandık. Şırtımızdaki gömlegimiz tenimizde bulunup bizim ile ber-â-ber nûr olmağıla ismi tennûre ta’bir olundu. Eger derseñ yâ dervîş bu tennûreniñ fi’l-asl kadîmî geyen var mı? Vardır, evveli Âdem ‘aleyhi’s-selâm, ikinci Nûh ‘aleyhi’s-selâm, üçüncü İbrâhîm ‘aleyhi’s-selâm, dördüncü Mûsa ‘aleyhi’s-selâm, beşinci Muhammede’l-Muştafâ / şallallâhu te’âlâ ‘aleyhi ve sellem efendimize emr-i Haq ile nûrdan bir tâc ve bir hulle bir kemer gönderildi. Emrullâhdır, geymesi farz oldu. Resûlullâh şallallâhu te’âlâ ‘aleyhi ve sellem geydi, sünnet-i şerîf oldu. Yâ dervîş eger derseñ bu tennûreniñ kadîm geymeniñ şartı var mıdır? Vardır ve dördür. Evvelki şartı yalan söylememek, ikinci şartı zinâ itmemek, üçüncü şartı harâm yememek, dördüncü şartı serîka itmemek zîrâ, hırsızlık ideni şerî’at ve çarîkat ve ma’rifet ve haqîkatda qabûl itmezler.” ifadelerinden anlaşılacağı gibi, Ma’rifî dervîşlerinin "gömlek" de dedikleri tennûre, mürşide kesin itâate ve nefsin her türlü arzusundan uzak durulacağına işarettir. Tarikata göre tennûre giymenin 4 şartı vardır: Yalan söylememek, zinâ etmemek, haram yememek ve hırsızlık yapmamak.⁴⁷

Kemer, 5-10 cm. eninde yünden dokunan, kenarları genellikle deriyle çevrilmiş, bele bir kat sarılan bir cins kalın kuşaktır.⁴⁸ Mürşid tarafından tekbir ve dualarla kuşatılır. Hizmete bel bağlamayı sembolize eder. Fütüvvet ehli ve ahî teşkilâtında da kemer bağlamanın âdet olduğu bilinmektedir. Deyim olarak kullanılan kemeri sıkmak ise, canla başla devam etmek anlamına gelir. Bektaşî ananesine göre Hz. Ali on yedi dostuna kemer, kuşak ve silah kuşatmış olup bunlara Alevî Bektaşî gülbânklerinde de sık sık karşılaştığımız gibi "on yedi kemer-beste" veya "on yedi kemer-best" denirdi.⁴⁹

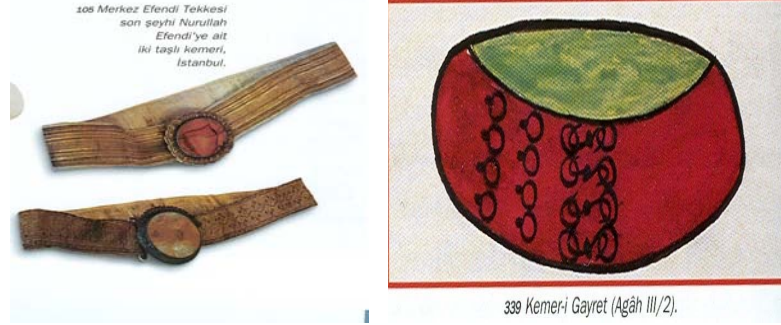


⁴⁶ Bkz. Noyan, *Bektaşîlik Alevîlik Nedir?*, s. 243.

⁴⁷ *Mecmu'a*, vr. 33a-34a.

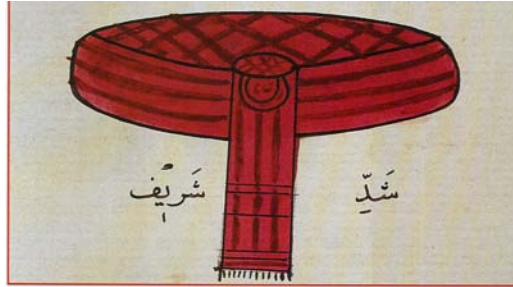
⁴⁸ Bektaşî kemerleri ise 12-14 cm. eninde, 275-300 cm. uzunluğundadır. Daha çok koyu kırmızı veya vişne çürüğü renginde olup, kenarında sarı, kırmızı, yeşil ve diğer renklerden çizgiler bulunur. Baş tarafında deriye dikilmiş kemer tokaları bulunan kemer, bunlarla bele bağlanarak dolanır. Uç kısmı bir üçgen oluşturacak şekilde oluşturulmuştur.

⁴⁹ Bkz. Dr. Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatler Tarihi*, İstanbul 1985, s. 269.



Şed, ise yünden yapılip bele bir kaç kat kuşatılan kuşağa verilen isimdir. Ehl-i fütüvvet arasında yaygın olup zamanla, fütüvvet teşkilâtı ile alakası kuvvetli olan Bektaşî, Rîfâî ve Ma`rifî tarikatlarında da şed kullanıldığı görülmüştür. Şed kuşatılmış bulunan dervişe "şed-bend" denilmektedir. Süfîler 10 tane şed olduğunu ifade ederler. Bu şedlerin sahipleri sırasıyla Hz. Âdem, Hz. İbrahim, Hz. Nûh, Hz. Muhammed, Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Hamza ve Hâlid b. Velid`dir. "Yedinci damğa-i nişânımız tertîb olunan kisve-i tarîkımız budur. Dervîş olan kişi şed-bend olur, bağlanurlar. Çün şed-bend kemer-best olmanın `an-aşlı nedir? Emrullâh ve sünnet-i Resûlullâh şallallâhu te`âlâ `aleyhi / ve sellemdir. Şâd olup bağlanmaktadır. Şeddin tedbîri dâ`imâ menâkıb-ı ehlullâh erenler şoḥbetidir ve câmi dâ`imâ şükri ve senâ-yı tesbîḥidir. Ve gözi ḥayâdır ve kilidi oḫunan sûrelerdir ve yemişi kelime-i tevḥîddir. Yâ dervîş eger derseñ bir şedd olmanın aḥkâmı var mı? Vardır kaçdır? Altıdır. / Evveli tevbedir, ikinci mücâhededir, üçüncü dosta yakın olmaḫdır, dördüncü şadâkatdır, beşinci tevekküllükdür, altıncı terk-i mâsivâdır. Yâ dervîş qarındaşım ma`lûmîñ olsun ki bir sâlik meydân-ı erenlerde gerek hizmet ve gerek müfred bâḫinen şed-bend olmayınca zâhiren kemer-best olmaz zîrâ ibtidâ Âdem peygâm-ber bili bağlandı, üzüm çıbuḫı ile. Âdem peygâm-berden şoñra on yedi peygâm-ber beli bağlandı. İbtidâ Şit peygâm-ber beli bağlandı. İkinci Nûḫ peygâm-ber, üçüncü Şu`ayb peygâm-ber dördüncü Eyyûb peygâm-ber, beşinci Mûsa peygâm-ber, altıncı `İsa peygâm-ber, yedinci İdris, sekizinci İbrahim peygâm-ber, toḫuzuncu İsmâ`il peygâm-ber, onuncu Cercis peygâm-ber, on birinci Uryâ peygâm-ber, on ikinci Zülkifil peygâm-ber, on üçüncü / Yûsuf peygâm-ber, on dördüncü, Zekeriyyâ peygâm-ber, on beşinci Sâliḫ peygâm-ber, on altıncı Hızır İlyâs peygâm-ber, on yedinci Ḥâzret-i Ḥâtemü`l-enbiyâ Muḫammede`l-Muḫtafâ şallallâhu te`âlâ `aleyhi ve sellem efendimiziñ emr-i Ḥaḫ ile üç kere beli bağlandı. Cebra`il `aleyhi`s-selâm cennetden bir tâc ve bir ḫulle ve bir kemer ve bir Buraḫ getürüp belin bağladı. Evvelâ farzullâh, ikinci sünnet-i Âdem, üçüncü sünnet-i ḫâtemü`l-enbiyâ Muḫammede`l-Muḫtafâ şallallâhu te`âlâ `aleyhi ve sellem sünnet-i şerîfi olup bel bağlanur. Gerçekle ḫuzûrunda ve erenler meydânında icrâsı olur ve Ḥâzreti Mûsâ peygâm-berin belin Hızır İlyâs peygâm-ber bağladı, mürşidi oldu. ... Ma`lûm ki Mûsâ peygâm-ber İlyâs / peygâm-beri mürşid tutup bel bağlaması `ilm-i ḫaḫîḫat ve `ilimledür ve ma`rifetullâh duymazdı. Hiçbir nebî ve hiçbir velî mürşid tutmayınca `ilm-i ḫaḫîḫatı bilmez ve mürşidsiz Ḥaḫ anlaşılmaḫ. Velîler de Ḥâzret-i Aḫmede`r-Rifa`i`niñ belini `Arafat Taḫında mürşidi yedi kişi içinde belin bağlayup yedi ḫil`at tennüre geydirdiler. Şol ma`nî üzere kim yedi `arşun şedd demek idi. Şerî`at `arşunu ile semâvât yedi ve arz daḫı yedi tabaḫadır. ... ve hem anıñçün Âdem zürriyetlerine yedi `uzvı üzere evḫât-ı ḫamsede secde-i şalât emr olunup ve ḫacca / gidene yedi tavaf ile Ḥacerü`l-esvede yüz sürmek anıñçün yedi `arşun bend ü şed bağlamaḫ üzere her birinde murâd olan bir yaramaz fi`li bağlayup bir eyü fi`li açmaḫdır. Âyet-i kerîme ile bağlanur ve âyet-i kerîme ile açılır. Meydân-ı erenlerde icrâsı olur. Yâ dervîş eger derseñ bu şed-bend olup bağlanmanın bir eşer-i faḫîleti var mıdır? Vardır. Bu cümle esrâr-ı İllâhiyyeyi bilüp emri nehyi ögrenüp `amel-i

İ'tikâd ider iseñ fazîletiniñ eşeriniñ evveli buhul şîfâtın bağlayup şehâveti açar. İkinci gazâbını bağlayup hîlmin açar. Üçüncü hırsın bağlayup kanâ'atın açar. Dördüncü cehlin bağlayup 'ilmin ve 'aqlın açar. Beşinci şehvetin bağlayup şefkâtini ve şabrını açar. Altıncı kibr şîfâtın bağlayup hüsni hulkın açar. / Yedinci türrehâtın bağlayup ma'rîfet kapusu bendlerini açar. Çün bu vechile Hâk yolına bend ü şedd olup bağludur. Böyle dervîş-i sâlik olan ol vakit müfredlik ismi müsemmâ sâbit olup kâfi dinür." şeklindeki ifadelerinde işaret ettiği üzere, Ma'rifi tarikatına göre şed-bend olmanın ahkâmı altıdır: Tevbe, mücâhede, dosta yakın olmak, sadâkat, tevekkül sahibi olmak ve terk-i mâsivâ yani Allah'tan gayrı olan her şeyi terk etmek. Tarikata göre ilk kez Hz. Âdem'in beli üzüm çubuğu ile bağlanmış, daha sonra ise sırasıyla 17 peygamberin beli bağlanmıştır: Hz. Şît, Hz. Nûh, Hz. Şu'ayb, Hz. Eyyûb, Hz. Mûsâ, Hz. İsâ, Hz. İdris, Hz. İbrâhim, Hz. İsmâil, Hz. Cercis, Hz. Uryâ, Hz. Zülküfl, Hz. Yûsuf, Hz. Zekerriyâ, Hz. Sâlih, Hz. Hızır-İlyas ve son olarak da Hz. Muhammed. Tarikata göre şed yedi kez kuşanılıp çözülür. Her şed kuşanıp çözmenin ise yedi ayrı faydası vardır: Cimriliği giderir, cömertliği açar; gazabı bağlar, yumuşak huyluluğu açar; hırsı bağlar, kanâati açar; cehli bağlar, ilmi ve aklı açar; şehveti bağlar, şefkat ve sabrı açar; kibri bağlar, güzel ahlâkı açar; türrehât yani saçma sapan söz söylemeyi kaldırır, ma'rîfet kapısını açar.⁵⁰ Bektaşî geleneğinde de buna benzer bir şekilde kemerin yedi kez bağlanıp çözüldüğünü, her bağlama ve çözmede ise tâlibin bir hususunun bağlanıp bir diğerinin açıldığını görmekteyiz.⁵¹ Ma'rifi tarikatına göre yedi kez şed-bend olan kişi İlahî hediyeye ulaşır. Bu hediyelerin her biri ise şu manaya gelmektedir: Tevekküllük, mükerrerlik, mürüvvet, fütüvvet, şecâ'at, şehâvet ve ru'yyet. Bu yedi hil'ati giyip beli bağlanan kişi ancak bundan sonra ilm-i şeri'at, ilm-i tarikat, ilm-i ma'rîfet, ilm-i hakikat ve kerâmet-i Hakk'ı elde edebilir. Bel bağlamak iki türlü olur: Hizmet beli bağlamak, Müfred beli bağlamak.



Yukarıda saydığımız bu 7 kisve, yani *tâc*, *saç*, *gül*, *hırka*, *destegül*, *tennûre* ve *kemer* Ma'rifi tarikatı için son derece önem taşımakta olup, tarikatın kurallarına uymayan, özellikle de yalan söyleyen, zina yapan, haram yiyen, hırsızlık yapan ve Allah'a iman etmeyip ona şirk koşan kişi önce bu elbiselerden soyundurulur, sonra da mutlakâ tarikattan uzaklaştırılırdı.⁵²

Sonuç olarak, Ma'rifi tarikatının Türk kültür tarihi ve inançlar manzumesi içerisinde, özellikle de Ege Bölgesi için önemli bir yere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Ma'rifliğin esâsen

⁵⁰ *Mecmua*, vr. 36b-39b.

⁵¹ 1) Tecellisi açılır, yerine muhabbeti getirir, 2) Cehli açılır, yerine hidâyeti, 3) Şüphesi açılır yerine hilmî, 4) Kibri açılır, yerine alçak gönüllülüğü, 5) Kizbi açılır, yerine doğruluğu 6) Masharalığı açılır, yerine azameti, 7) Ma'siyeti açılır, yerine taati getirir..." Noyan, *Bektaşîlik Alevîlik Nedir?*, s. 242.

⁵² "Tâc ve gül ve saç bir hırka ve deste-gül ve tennûre ve kemer. Bu yedi kisveniñ biri üzerinde bulunan dervîş bu beş şartı eger işler ise onu içimizden tãrd idüp konağ zuqağ memleket-ez-memleket gezer, berrâni ve zındıkdır, içimize giremez. Kendü gibilerini bulur, birbirleriyle düşer kalker cerrârdır." *Mecmua*, vr. 29a.

eski Türk esnaf teşkilatlarından olan ahîliğin ve fütüvvetin izlerini taşıdığını, daha sonra mahallî unsurlar ile Alevî-Bektaşî ve Rifâ’î etkilerinin karışımı sonucu genel görünüş olarak Alevî tarikatlarından biri hâline geldiğini söylememiz mümkündür. Bugün artık izlerini göremediğimiz Ma’riflik, anlaşıldığı kadarıyla 19. yy.’da en faal devresini geçirmiş ve öyle zannediyoruz ki bu yüzyılın başlarında da artık unutulmaya yüz tutmuştur. Bugün belki gizli kalmış muhiblerinin de olabileceğini düşündüğümüz tarikat, en azından bir asırlık bir süreçte adı geçen bölgenin kültür hayatında hatırı sayılır bir görev üstlenmiş, özellikle bölgedeki Alevî-Rifâî kökenli halkın inanç dünyasında önemli roller üstlenmiş olmalıdır. Bir kültür merkezi gibi çalıştığını düşündüğümüz Manisa Demirci’deki dergâhtan kalan ve pek çoğu orijinal olan el yazmaları, kültür hayatımız ve klâsik edebiyatımız için son derece kıymetli eserler olarak Ma’rifî tarikatının, en azından sadece bu bakımdan bile önemini göstermeye yetecek delillerdendir. Ancak, künyesini vermiş olduğumuz iki çalışmamız haricinde şimdiye kadar ne bu mahallî inanç sistemi ile ne de bunların verdiği kültürel ve edebî ürünlerle ilgili herhangi bir araştırma yapılmıştır. Bu tarikatla ilgili olup hâlen Ege Üniversitesi Merkez Kütüphanesi’nde muhafaza edilmekte olan pek çok yazma eserin ilmi usullerle metinlerinin neşredilmesi ve böylece ilim âleminin istifâdesine sunulması, Türk kültür, edebiyat, tarih, tasavvuf ve inanç tarihi açısından önemli bir hizmet olacaktır. Bu eserler üzerinde yapılacak olan müteakip bilimsel çalışmalar, eminiz ki tarikat hakkında daha teferruatlı yeni bilgilerin ortaya çıkmasını sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- ATASOY, Nurhan, *Derviş Çeyizi Türkiye’de Tarikat Giyim Kuşam Tarihi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2005.
- BARKAN, Ömer Lütfi, “Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, *Vakıflar Dergisi*, Ankara 1942, II, s. 293-338.
- ERAYDIN, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 1997.
- GÜL, Meliha, *Kisve-i Ma’rifi Seyyid Muhammed b. Sâbit Ali*, Bitirme tezi, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İzmir 1999.
- GÜNDÜZ, İrfan, *Osmanlılarda Devlet-Tekke Münasebetleri*, İstanbul 1984.
- KARA, Mustafa, *Tekkeler ve Zaviyeler*, İstanbul 1977.
- KARA, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul 1985.
- KARA, Mustafa, “Gül Risâlesi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, V/5 [1995], Bursa 1995, s. 11-23.
- KILIÇ, Atabey, “Ma’rifi Tarikatı Şeyhi Ferdî Baba ve Aruzla Yazılmış Şiirleri”, *İlmî Araştırmalar Dergisi* sayı:12, İstanbul 2001, s.121-134.
- KILIÇ, Atabey, “Ma’rifi Tarikatı ve Kuşadası Şeyhi Ferdî Baba’nın Aruzla Yazılmış Bazı Şiirleri”, *Geçmişten Günümüze Kuşadası Sempozyumu*, 23-26 Şubat 2000, Kuşadası/AYDIN.
- KILIÇ, Atabey, “Ege Bölgesine Âit Alevî-Bektâsî Esaslı Bilinmeyen Bir Mahallî Tarikat: Ma’rifilik”, Uluslararası *Anadolu İnançları Kongresi*, 23-28 Ekim 2000 Ürgüp/NEVŞEHİR.
- KILIÇ, Atabey, “Ege Bölgesine Âit Alevî-Bektâsî-Rifâ’î Esaslı Bilinmeyen Bir Mahallî Tarikat: Ma’rifilik”, *Bilimname*, sayı: 1, Kayseri 2003, s.197-205.
- KILIÇ, Atabey, *Ege Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Yazmaları Alfabetik Kataloğu I (Türkçe-Arapça-Farsça)*, Kayseri 2001.
- KILIÇ, Atabey, *Eski Türk Edebiyatı Üzerine Yazılar*, Kayseri 2001.
- KURNAZ, Cemal, “Gül”, *DİA*, c. 14, İstanbul 1996.
- NOYAN, Bedri (Dedebaba), *Bektaşîlik Alevîlik Nedir?*, İstanbul 1995.
- OCAK, A. Y. ve S. Farukî, “Zâviye”, *İA*, c. 13, s. 468-476.
- Osmânzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ*, c. 5, Kitabevi, İstanbul 2006, s. 305.
- TANMAN, M. Baha, “Maarifi Tekkesi”, *Dünden Bugüne İstanbul*, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 232-233.
- TANMAN, M. Baha, “Mârifî Tekkesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* 28. Cilt, Ankara 2003, s.62-63.
- "Tarikat", *İA*, c. 12/I, İstanbul 1979, s. 4-17.
- TARKAN, Necmi, *Kartal’da Kurulmuş Bir Tarikat: Ma’rifiye*, İstanbul 1964.
- Yahyâ Âgâh b. Sâlih el-İstanbulî, *Tarikat Kıyafetlerinde Sembolizm Mecmû’atü’z-Zarâ’if Sandûkatu’l-Ma’arif*, Ocak Yayıncılık, İstanbul 2002.
- YILDIRIM, Melike Derya, *Danyal’ın Kitâb-ı Melhame’sinin Transkripsiyonlu Metni*, (Mezuniyet Tezi), Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İzmir 2000.
- YILMAZ, Özlem - Yıldız, Ulaş, <http://arsiv.sabah.com.tr/2005/10/08/gnd113.html>